

SEANCES DU MARDI 24 OCTOBRE 1989
VERGADERINGEN VAN DINSDAG 24 OKTOBER 1989ASSEMBLEE
PLENAIRE VERGADERINGSEANCE DE L'APRES-MIDI
NAMIDDAGVERGADERING

SOMMAIRE:

CONGE:

Page 109.

COMMUNICATIONS:

Page 109.

1. Vœux de Sa Majesté le Roi.
2. *Vlaamse Raad.*
3. Conseil de la Communauté française.
4. Conseil régional wallon.
5. Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale.
6. Cour d'arbitrage.
7. Cour des comptes.
8. Dépenses en marge du budget.

CONSEIL INTERPARLEMENTAIRE CONSULTATIF DE
BENELUX:

Page 110.

PROPOSITIONS DE LOI (Discussion):

Proposition de loi relative à l'interruption de grossesse, tendant à modifier les articles 348, 350 et 351 du Code pénal et à abroger les articles 352 et 353 du même code.

Proposition de loi relative à l'application des articles 350, 351, 352, 353 et 383 du Code pénal.

Ann. parl. Sénat de Belgique — Session ordinaire 1989-1990
Parlem. Hand. Belgische Senaat — Gewone zitting 1989-1990

INHOUDSOPGAVE:

VERLOF:

Bladzijde 109.

MEDEDELINGEN:

Bladzijde 109.

1. Wensen van Zijne Majesteit de Koning.
2. Vlaamse Raad.
3. *Conseil de la Communauté française.*
4. *Conseil régional wallon.*
5. Brusselsc Hoofdstedelijke Raad.
6. Arbitragehof.
7. Rekenhof.
8. Uitgaven buiten de begroting.

RAADGEVENDE INTERPARLEMENTAIRE BENELUX-
RAAD:

Bladzijde 110.

VOORSTELLEN VAN WET (Beraadslaging):

Voorstel van wet betreffende de zwangerschapsafbreking, strekkende om de artikelen 348, 350 en 351 van het Strafwetboek te wijzigen en de artikelen 352 en 353 van hetzelfde wetboek op te heffen.

Voorstel van wet betreffende de toepassing van de artikelen 350, 351, 352, 353 en 383 van het Strafwetboek.

3 feuilles/vellen

16

Proposition de loi modifiant les articles 350 à 353 du Code pénal relatifs à l'avortement (*Docs. nos 569-1 et 2*).

Proposition de loi modifiant les articles 348 et 350 à 353 du Code pénal et insérant un article 353*bis* dans le même code.

Proposition de loi modifiant les articles 350 à 353 du Code pénal relatifs à l'avortement (*Docs. nos 594-1 et 2*).

Discussion générale (Reprise). — *Orateurs*: MM. Gijs, Seeuws, M. le Président, M. Lallemand, Mme Herman-Michielsens, M. Arts, p. 110.

PETITIONS:

Page 128.

PROJET DE LOI (Dépôt):

Page 129.

Projet de loi ajustant le budget du ministère des Affaires économiques de l'année budgétaire 1989.

PROPOSITIONS DE LOI (Dépôt):

Page 129.

M. de Clippele. — Proposition de loi complétant l'article 909 du Code civil concernant la captation d'héritage.

M. Van Eetvelt. — Proposition de loi modifiant les articles 78 et 79 du Code civil concernant la déclaration et les actes de décès.

INTERPELLATIONS (Demandes):

Page 129.

M. de Clippele au ministre des Affaires sociales sur « le remboursement à l'INAMI de la dette de 27 milliards due par les mutuelles ».

M. Falise au ministre des Affaires étrangères sur « le rôle néfaste de la Belgique dans la tragédie du peuple cambodgien ».

Voorstel van wet tot wijziging van de artikelen 350 tot 353 van het Strafwetboek betreffende de zwangerschapsafbreking (*Gedr. St. nrs. 569-1 en 2*).Voorstel van wet tot wijziging van de artikelen 348 en 350 tot 353 van het Strafwetboek en tot invoeging van een artikel 353*bis* in hetzelfde wetboek.Voorstel van wet tot wijziging van de artikelen 350 tot 353 van het Strafwetboek betreffende de zwangerschapsafbreking (*Gedr. St. nrs. 594-1 en 2*).Algemene beraadslaging (Hervatting). — *Sprekers*: de heren Gijs, Seeuws, de Voorzitter, de heer Lallemand, mevrouw Herman-Michielsens, de heer Arts, blz. 110.

VERZOEKSCRIFTEN:

Bladzijde 128.

ONTWERP VAN WET (Indiening):

Bladzijde 129.

Ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het ministerie van Economische Zaken voor het begrotingsjaar 1989.

VOORSTELLEN VAN WET (Indiening):

Bladzijde 129.

De heer de Clippele. — Voorstel van wet houdende aanvulling van artikel 909 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de captatie van erfenissen.

De heer Van Eetvelt. — Voorstel van wet houdende wijziging van de artikelen 78 en 79 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de aangifte en de akten van overlijden.

INTERPELLATIES (Verzoeken):

Bladzijde 129.

De heer de Clippele tot de minister van Sociale Zaken over « de terugbetaling van de 27 miljard die de ziekenfondsen aan het RIZIV verschuldigd zijn ».

De heer Falise tot de minister van Buitenlandse Zaken over « de nefaste rol van België bij de tragedie van het Cambodjaanse volk ».

PRESIDENCE DE M. SWAELEN, PRESIDENT
VOORZITTERSCHAP VAN DE HEER SWAELEN, VOORZITTER

M. Mouton, secrétaire, prend place au bureau.
De heer Mouton, secretaris, neemt plaats aan het bureau.

Le procès-verbal de la dernière séance est déposé sur le bureau.
De notulen van de jongste vergadering worden ter tafel gelegd.

La séance est ouverte à 14 h 15 m.
De vergadering wordt geopend te 14 h 15 m.

CONGE — VERLOF

M. Bock, pour d'autres devoirs, demande d'excuser son absence à la réunion de ce jour.

Afwezig met bericht van verhindering: de heer Bock, wegens andere plichten.

— Pris pour information.

Voor kennisgeving aangenomen.

COMMUNICATIONS

Vœux de Sa Majesté le Roi

MEDEDELINGEN

Wensen van Zijne Majesteit de Koning

M. le Président. — Par lettre du 13 octobre 1989, le chef de cabinet du Roi m'a transmis les vœux de Sa Majesté le Roi pour le succès des travaux de notre assemblée.

Bij brief van 13 oktober 1989 heeft de kabinetschef van de Koning mij de wensen van Zijne Majesteit de Koning voor het welslagen van de werkzaamheden van onze vergadering overgezonden.

— Pris pour notification.

Voor kennisgeving aangenomen.

*Vlaamse Raad
Conseil de la Communauté française
Conseil régional wallon*

M. le Président. — Par messages du 17 octobre 1989, le *Vlaamse Raad* et le *Conseil de la Communauté française* font connaître au Sénat qu'ils se sont constitués en leurs séances de ce jour.

Bij boodschappen van 17 oktober 1989 hebben de *Vlaamse Raad* en de *Conseil de la Communauté française* aan de Senaat laten weten dat zij zich ter vergadering van die dag geconstitueerd hebben.

Par ailleurs, par message du 18 octobre 1989, le *Conseil régional wallon* fait aussi connaître au Sénat qu'il s'est constitué en sa séance de ce jour.

Anderzijds heeft de *Conseil régional wallon*, bij boodschap van 18 oktober 1989, ook aan de Senaat laten weten dat hij zich ter vergadering van die dag geconstitueerd heeft.

— Pris pour notification.

Voor kennisgeving aangenomen.

Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale

Brusselse Hoofdstedelijke Raad

M. le Président. — Par message du 20 octobre 1989, le *Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale* fait connaître au Sénat qu'il s'est constitué en sa séance du 18 octobre 1989.

Bij boodschap van 20 oktober 1989 heeft de *Brusselse Hoofdstedelijke Raad* aan de Senaat laten weten dat hij zich ter vergadering van 18 oktober 1989 geconstitueerd heeft.

— Pris pour notification.

Voor kennisgeving aangenomen.

Cour d'arbitrage — Arbitragehof

M. le Président. — En application de l'article 113 de la loi spéciale du 6 janvier 1989 sur la Cour d'arbitrage, le greffier de la Cour d'arbitrage notifie au Sénat l'arrêt n° 23/89 rendu le 13 octobre 1989 en cause:

1. Du recours en annulation des articles 17, 25 et 28 de la loi-programme du 30 décembre 1988, introduit par la SPRL Biorim (numéro du rôle 140);

In uitvoering van artikel 113 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof, geeft de griffier van het Arbitragehof kennis aan de Senaat van het arrest nr. 23/89 uitgesproken op 13 oktober 1989 in zake:

1. Het beroep tot vernietiging van de artikelen 17, 25 en 28 van de programmawet van 30 december 1988, ingesteld door de BVBA Biorim (rolnummer 140);

2. Du recours en annulation des articles 17 et 24 à 29 de la loi-programme du 30 décembre 1988, introduit par Rudi Mariën, Ghislain de Groote, Jozef Jonckheere, la SC CDH-Larem, la SPRL *Centrum voor radio-immunologie* et la SPRL GDG (numéro du rôle 141);

2. Het beroep tot vernietiging van de artikelen 17 en 24 tot 29 van de programmawet van 30 december 1988, ingesteld door Rudi Mariën, Ghislain de Groote, Jozef Jonckheere, de SV CDH-Larem, de BVBA *Centrum voor radio-immunologie* en de BVBA GDG (rolnummer 141);

3. Le recours en annulation de l'article 3 de l'arrêté royal n° 143 du 30 décembre 1982 tel que modifié par l'article 17 de la loi-programme du 30 décembre 1988, ainsi que des articles 34quater, alinéa 5 (nouveau), et 34undecies, de la loi du 9 août 1963 tels qu'insérés par les articles 25 et 28 de ladite loi-programme, introduit par la SPRL *New-Larem Namur*, Michèle Balfroid et Martinus Leyssen (numéro du rôle 142).

3. Het beroep tot vernietiging van artikel 3 van het koninklijk besluit nr. 143 van 30 december 1982, zoals gewijzigd bij artikel 17 van de programmawet van 30 december 1988, alsmede van de artikelen 34quater, vijfde lid (nieuw), en 34undecies, van de wet van 9 augustus 1963, zoals ingevoegd bij de artikelen 25 en 28 van genoemde programmawet, ingesteld door de BVBA *New-Larem Namur*, Michèle Balfroid en Martinus Leyssen (rolnummer 142).

— Pris pour notification.

Voor kennisgeving aangenomen.

Cour des comptes — Rekenhof

M. le Président. — Par dépêche du 10 octobre 1989, la Cour des comptes transmet au Sénat les comptes des organismes d'intérêt public pour les années 1985 (143e cahier d'observations) et 1986 (144e cahier d'observations), ainsi que les comptes antérieurs d'organismes d'intérêt public qui ont transmis tardivement leurs comptes à la Cour.

Bij dienstbrief van 10 oktober 1989 zendt het Rekenhof aan de Senaat de rekeningen over de instellingen van openbaar nut voor de jaren 1985 (143e boek van opmerkingen) en 1986 (144e boek van opmerkingen), samen met de vroegere rekeningen van instellingen van openbaar nut die hun rekeningen laattijdig aan het Hof hebben overgelegd.

Il est donné acte de cette communication au premier président de la Cour des comptes.

Van deze mededeling wordt aan de eerste voorzitter van het Rekenhof akte gegeven.

Dépenses en marge du budget — Uitgaven buiten de begroting

M. le Président. — En application de l'article 24, alinéa 2, de la loi du 28 juin 1963 modifiant et complétant les lois sur la comptabilité de l'Etat, le Premier ministre a donné connaissance au Sénat, par dépêches du 20 octobre 1989, des délibérations (nos 3072 et 3073), prises par le Conseil des ministres et relatives à des dépenses faites en marge du budget.

Overeenkomstig artikel 24, tweede lid, van de wet van 28 juni 1963 tot wijziging en aanvulling van de wetten op de rijkscomptabiliteit, heeft de Eerste minister, bij dienstbrieven van 20 oktober 1989 aan de Senaat kennis gegeven van de beraadslagingen (nrs. 3072 en 3073), door de Ministerraad getroffen betreffende uitgaven gedaan buiten de begroting.

— Renvoi à la commission des Finances.

Verwezen naar de commissie voor de Financien.

M. le Président. — Il est donné acte de cette communication au Premier ministre.

Van deze mededeling wordt aan de Eerste minister akte gegeven.

CONSEIL INTERPARLEMENTAIRE
CONSULTATIF DE BENELUX

Modification

RAADGEVENDE INTERPARLEMENTAIRE
BENELUXRAAD

Wijziging

M. le Président. — La modification suivante est proposée dans la composition de la délégation du Sénat au Conseil interparlementaire consultatif de Benelux :

Membre suppléant : M. Delloy, en remplacement de M. Gevenois.

De volgende wijziging wordt voorgesteld in de samenstelling van de Senaatsafvaardiging bij de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad :

Plaatsvervangend lid : de heer Delloy, ter vervanging van de heer Gevenois.

Pas d'opposition ?

Geen bezwaar ?

Je proclame donc M. Delloy membre suppléant du Conseil interparlementaire consultatif de Benelux.

Dan verklaar ik de heer Delloy verkozen tot plaatsvervangend lid van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad.

Il sera donné connaissance de cette désignation au président dudit Conseil.

Van deze benoeming zal kennis worden gegeven aan de voorzitter van bedoelde Raad.

VOORSTEL VAN WET BETREFFENDE DE ZWANGERSCHAPSafbREKING, STREKKENDE OM DE ARTIKELLEN 348, 350 EN 351 VAN HET STRAFWETBOEK TE WIJZIGEN EN DE ARTIKELLEN 352 EN 353 VAN HET ZELFDE WETBOEK OP TE HEFFEN

VOORSTEL VAN WET BETREFFENDE DE TOEPASSING VAN DE ARTIKELLEN 350, 351, 352, 353 EN 383 VAN HET STRAFWETBOEK

VOORSTEL VAN WET TOT WIJZIGING VAN DE ARTIKELLEN 350 TOT 353 VAN HET STRAFWETBOEK BETREFFENDE DE ZWANGERSCHAPSafbREKING

VOORSTEL VAN WET TOT WIJZIGING VAN DE ARTIKELLEN 348 EN 350 TOT 353 VAN HET STRAFWETBOEK EN TOT INVUEGING VAN EEN ARTIKEL 353BIS IN HET ZELFDE WETBOEK

VOORSTEL VAN WET TOT WIJZIGING VAN DE ARTIKELLEN 350 TOT 353 VAN HET STRAFWETBOEK BETREFFENDE DE ZWANGERSCHAPSafbREKING

Hervatting van de algemene beraadslaging

PROPOSITION DE LOI RELATIVE A L'INTERRUPTION DE GROSSESSE, TENDANT A MODIFIER LES ARTICLES 348, 350 ET 351 DU CODE PENAL ET A ABROGER LES ARTICLES 352 ET 353 DU MEME CODE

PROPOSITION DE LOI RELATIVE A L'APPLICATION DES ARTICLES 350, 351, 352, 353 ET 383 DU CODE PENAL

PROPOSITION DE LOI MODIFIANT LES ARTICLES 350 A 353 DU CODE PENAL RELATIFS A L'AVORTEMENT

PROPOSITION DE LOI MODIFIANT LES ARTICLES 348 ET 350 A 353 DU CODE PENAL ET INSERANT UN ARTICLE 353BIS DANS LE MEME CODE

PROPOSITION DE LOI MODIFIANT LES ARTICLES 350 A 353 DU CODE PENAL RELATIF A L'AVORTEMENT

Reprise de la discussion générale

De Voorzitter. — Wij hervatten de algemene beraadslaging over de voorstellen van wet betreffende de zwangerschapsafbakening.

Nous reprenons la discussion générale des propositions de loi relatives à l'interruption de grossesse.

Het woord is aan de heer Gijs.

De heer Gijs. — Mijnheer de Voorzitter, sedert vanochtend vinden wij het verbazingwekkend dat de regering zo weinig belangstelling toont voor dit belangrijke debat. Tijdens de commissiewerkzaamheden waren er ook geen ministers aanwezig, maar wel hun afgevaardigden, die op zeker ogenblik zelfs het woord hebben genomen, een stelling hebben ingenomen of een antwoord hebben gegeven op vragen. Wij vermoeden — het kan eigenlijk niet anders — dat dit gebeurde namens de betrokken ministers.

Sommige leden zouden in de loop van dit debat de verantwoordelijke ministers vragen willen stellen.

Het is ongehoord dat in een debat zoals dit de regering helemaal verstek laat gaan en ik verzoek u, mijnheer de Voorzitter, om de vergadering gedurende een kwartier te schorsen ten einde u de mogelijkheid te geven in contact te treden met de regering, eventueel met de Eerste minister, om ervoor te zorgen dat tenminste een afgevaardigde van de regering dit belangrijke debat in de Senaat volgt.

De Voorzitter. — Het woord is aan de heer Seeuws.

De heer Seeuws. — Mijnheer de Voorzitter, de vraag van de heer Gijs verwondert ons in zekere mate. Hij geeft zelf redenen aan waarom hij de schorsing vraagt.

Het belangrijkste lijkt me te zijn dat de regering herhaaldelijk heeft verklaard dat dit een debat van het Parlement is en dat zij dus een afwachende, luisterende houding inneemt ... (*Protest op de banken van de CVP.*) ... zoals zij dat ook in de commissie heeft gedaan.

M. Wyninckx. — Par personne interposée!

De heer Seeuws. — Mijnheer de Voorzitter, mij niet gelaten, maar de aanwezigheid van de regering is niet onontbeerlijk. Ik verzoek u de vraag van de heer Gijs, waarop u reageert zoals u meent te moeten doen, het verloop van de werkzaamheden niet te laten verstoren, zodat de vergadering wordt voortgezet, al kan de vraag van de heer Gijs uiteraard worden gesteld.

De Voorzitter. — De heer Gijs vraagt een schorsing. Ik weet niet of een kwartier schorsing noodzakelijk is, maar het is de traditie dat een korte schorsing wordt toegestaan als een fractie erom verzoekt.

De heer Gijs vraagt een schorsing om mij toe te laten contact te zoeken met de regering, maar ik kan dat telefoongesprek betrekkelijk kort houden.

De heer Wyninckx. — Er zijn voldoende ministers, mijnheer de Voorzitter. Waarschijnlijk zal er wel een gevonden worden!

De Voorzitter. — Het woord is aan mevrouw Herman.

Mevrouw Herman-Michielsens. — Mijnheer de Voorzitter, misschien is een kwartier schorsing inderdaad niet nodig om een lid van de regering te verzoeken onze debatten bij te wonen, maar ik vind een korte schorsing niet echt een bezwaar.

Ik zou echter niet willen dat de aanwezigheid van de regering tot gevolg heeft dat vragen worden gesteld waarvan het antwoord dagen in beslag neemt, zodat de debatten moeten worden onderbroken. Vanochtend hebt u zeer correct verklaard dat de debatten niet worden opgeschort, omdat de Raad van State om advies wordt gevraagd. Het is dus duidelijk dat geen vragen mogen worden gesteld die de debatten vertragen. Tegen de huidige schorsing heb ik helemaal geen bezwaar.

De Voorzitter. — Het woord is aan de heer Wyninckx.

De heer Wyninckx. — Mijnheer de Voorzitter, aan de regering wordt overigens gevraagd om te luisteren, niet om te antwoorden.

Mevrouw Staels-Dompas. — Mijnheer de Voorzitter, in de commissie heeft de regering wel verklaringen afgelegd, waarover ik haar wens te ondervragen.

De Voorzitter. — De CVP-fractie vraagt een korte schorsing. Ik stel voor dat de Senaat dit traditiegetrouw toestaat. Ik zal de schorsing zo kort mogelijk houden en u eventueel een antwoord meedelen.

De vergadering is geschorst.

La séance est suspendue.

— De vergadering wordt geschorst te 14 h 25 m.

La séance est suspendue à 14 h 25 m.

Ze wordt hervat te 14 h 35 m.

Elle est reprise à 14 h 35 m.

De Voorzitter. — De vergadering is hervat.

La séance est reprise.

Dames en heren, er was mij gevraagd om inlichtingen in te winnen over de aanwezigheid van de regering tijdens dit debat. Het is strikt genomen niet vereist dat de regering aanwezig is bij de bespreking van een parlementair initiatief. Het is evenwel nuttig en aangewezen dat een vertegenwoordiger van de regering de beraadslaging over onderhavig wetsvoorstel bijwoont.

De Vice-Eerste minister en minister van Justitie werd belast de regering te vertegenwoordigen in dit debat. Op het ogenblik is hij echter in het buitenland. Hij kan pas vanaf morgen bij de besprekingen aanwezig zijn. Ik meen dat deze toezegging volstaat. Vanaf morgen zal het mogelijk zijn om de minister wijze raad mee te geven of om hem bijkomende informatie te vragen.

Is de Senaat het met deze regeling eens?

Le Sénat se rallie-t-il à cette proposition? (*Assentiment.*)

La parole est à M. Lallemand.

M. Lallemand. — Monsieur le Président, je suis conscient de la difficulté du débat sans doute parce qu'il met en jeu des valeurs essentielles, des réflexes et des engagements politiques, sans doute aussi parce qu'il est malaisé de cerner l'enjeu véritable du débat parlementaire, la portée de la réforme et ce qu'elle va engendrer. Pour certaines personnes, mal informées, tout se passe comme si on allait basculer d'un extrême à l'autre, d'une société où se pratique une sévérité excessive, voire exemplaire, à une autre qui serait brusquement livrée à un laxisme débridé. Débat difficile également parce que l'on radicalise les positions et les principes alors que, par ailleurs, on souhaite un assouplissement des pratiques. Bref, les ambiguïtés, les malentendus et les contre-vérités suscités parfois avec une certaine complaisance, obscurcissent la compréhension des textes soumis au vote.

Débat difficile enfin parce qu'il engage la réputation du Parlement et celle du Sénat, en particulier. Depuis plus de dix ans, en effet, plus d'une trentaine de propositions de loi ont été déposées et les gouvernements successifs ont déclaré s'en remettre au Parlement pour les trancher. Les procureurs du Roi et les procureurs généraux ont, quant à eux, affirmé qu'ils devaient attendre que le Parlement s'exprime sur cette matière.

Le débat a commencé au Sénat en 1986 et s'est terminé, en commission, dans le courant du mois de juin 1989 après, bien entendu, plusieurs interruptions.

J'ai été frappé de ce que, tout récemment, dans un débat académique sur le Sénat, certains aient affirmé que les Chambres parlementaires ne disposaient plus, en fait, du temps requis pour exercer véritablement leurs prérogatives. J'espère, en tout cas, qu'il ne faudra pas une législature supplémentaire pour en terminer avec cet important projet, parce que si nous n'arrivions pas à conclure, une atteinte grave serait portée à la dignité du Parlement.

Je tiens à le souligner, la qualité des débats qui se sont déroulés en commissions réunies est de bon augure. Je sais gré tant aux partisans qu'aux adversaires de la proposition d'avoir

su préserver une haute tenue à nos discussions. Cette qualité nous honore. Elle honore le Sénat et nous serons certainement unanimes à remercier le président Leemans qui, avec sa maîtrise habituelle, a pu garantir cette qualité et cet excellent climat.

Je m'efforcerai, quant à moi, de persévérer dans cette voie, sans doute étroite, mais essentielle. L'originalité et la difficulté de ce débat résultent indéniablement du fait que, pour une bonne part, partisans et opposants de la proposition de loi affirment des valeurs morales qui, je le crois profondément, sont communes et proches, mais qui se divisent sur leur agencement dans l'ordre législatif.

Il est aussi vrai que ce débat comporte des analyses différentes des effets de la portée d'une dépenalisation partielle de l'avortement et de l'inapplication de la loi sur l'interruption volontaire de grossesse.

Quand on lit le remarquable rapport de Mme Mayence et de Mme Lieten, que je remercie de s'être efforcées d'exposer clairement un débat complexe et difficile, on s'aperçoit des objections qui ont été formulées à l'égard de la proposition.

On ne peut, dit-on, accepter cette proposition parce qu'elle consacrerait une évolution qui entraîne le non-respect de la vie et met ainsi la société sur une pente tragique de déshumanisation. On reproche également à cette proposition de conduire à une banalisation de l'avortement et donc, à une inflation du nombre des avortements. D'aucuns ont, par ailleurs, déclaré que le vote de la proposition conduirait à ce que l'on a appelé la « déresponsabilisation » des femmes.

Bref, sur le plan des principes, il est incontestable que des critiques radicales nous sont opposées. Surgit également une contestation quant à l'importance des interruptions volontaires de grossesse qui se pratiquaient avant 1973, c'est-à-dire avant le début de l'affaire Peers, contestation dans la signification et la portée de la non-application de la loi.

On a affirmé de divers côtés que la non-application d'une loi pénale n'était ni exceptionnelle ni rare. Il nous a été répliqué qu'il arrive fréquemment que, sciemment, délibérément, les autorités judiciaires n'appliquent pas certaines lois, notamment la loi qui réprime le vol et la fraude fiscale et que, dès lors, il ne fallait pas juger comme nous le faisons ce qui s'est produit, depuis 1973, sur le plan de l'application de la loi pénale de 1867.

Bref, au cœur du débat, existent non seulement une appréciation de l'écart existant entre les théories et les pratiques, entre les idéaux moraux et la réalité, mais aussi une analyse différente, et j'y reviendrai, de l'évolution des mœurs. A l'arrière-fond, il ne faut pas se le cacher, se profile une division nouvelle entre certaines conceptions de la société et certaines idéologies.

Pour mieux comprendre la portée de notre proposition, je veux, à l'égard des membres du Sénat, expliquer le plus simplement et le plus complètement possible ce qui a animé les auteurs de la proposition.

Je ne me livrerai pas à de longues considérations théoriques; je me bornerai à expliquer pourquoi nous en sommes arrivés là et pourquoi nous avons voulu que le Sénat tranche définitivement la question de la modification de la loi pénale.

Pour bien comprendre cette position, il convient de procéder à un bref historique. Nous sommes partis, non pas de considérations abstraites sur la vie ou sur le rôle du droit pénal, mais bien d'un fait de société, à savoir le blocage radical de notre loi pénale et qui se produira en 1973, lors de l'arrestation du docteur Peers.

Rappelons-nous brièvement quel a été l'impact extraordinaire, dans l'opinion publique, de l'arrestation de ce médecin — dont la qualité était notoire et le désintéressement proverbial — qui avait pratiqué de nombreuses interruptions de grossesse dans une maternité de Namur.

L'émotion fut énorme à l'époque, au point que l'opinion publique inonda de lettres et de télégrammes les bureaux des présidents de tribunaux et des Chambres législatives. Des manifestations mirent véritablement en question, dès le départ, le principe même de la répression pénale.

L'impact de l'affaire Peers sur l'autorité judiciaire et sur son activité fut immédiat et, en quelque sorte, définitif. De

nombreuses affaires ont été abandonnées à la prescription. Durant trois à cinq ans, de 1973 à 1978, à l'exception peut-être d'un arrondissement, plus aucune affaire, en effet, ne fut plaidée et jugée. Dès ce moment, le gouvernement réagit en instituant une commission d'experts, une commission d'éthique, afin d'être éclairé sur les réformes nécessaires pour mettre fin à ce désordre judiciaire. Quant aux procureurs généraux, ils annoncèrent leur volonté d'attendre la décision du législateur. Plusieurs mercuriales et jugements en font état en des termes non équivoques: « Il est indispensable que le législateur se prononce. »

Mais les propositions de réforme s'enlisaient; rien ne vint et la non-application de la loi continua.

Ainsi, dans certains arrondissements judiciaires de ce pays, cela fait plus de treize ans qu'aucune affaire n'a été jugée, aucune condamnation n'a été prononcée, alors que des centres extra-hospitaliers s'installaient ouvertement dans ces arrondissements, que leurs objectifs et même les statistiques de leurs interventions faisaient l'objet de publications régulières.

Le rapport de Mmes Mayence et Lieten stipule d'ailleurs que, depuis 1980, aucune condamnation n'a été prononcée dans le ressort des Cours d'appel d'Anvers, de Mons, de Liège, ce qui est, vous en conviendrez, assez extraordinaire. J'ajoute que dans certaines de ces cours d'appel, aucune condamnation n'a été prononcée depuis 1976.

Certes, d'aucuns m'objecteront que certaines poursuites ont suivi leur cours et que des condamnations ont été prononcées pendant ce temps. Il est exact que le procureur général de Bruxelles, M. Van Honsté — un grand magistrat — a déclaré ouvertement, en 1978, qu'il reprendrait les poursuites.

Il soulignait que c'était nécessaire non pour savoir s'il fallait ou non dépénaliser — tel n'était pas son propos — mais bien parce qu'il était intolérable que l'on laissât se développer une situation laissant, en quelque sorte, à la conscience, à l'arbitraire ou aux convictions des magistrats, le soin d'appliquer la loi pénale. Cette affirmation est certainement empreinte de dignité. Elle va conduire à la reprise des poursuites, notamment dans l'arrondissement de Bruxelles.

Toutefois, la répression qui s'ensuivra ne sera pas à la hauteur des principes proclamés. Elle n'aura lieu, en réalité, que sur plainte. Le délit d'avortement sera réduit, en quelque sorte, à ces quelques infractions qui existent encore dans notre code et ne peuvent provoquer une action que sur plainte de la victime ou de la personne préjudiciée comme en matière de diffamation et de calomnie. Telle est la situation.

Il me paraît fondamental de souligner qu'à partir du moment où il faut déposer une plainte pour mettre en branle l'action publique, l'infraction que l'on traite n'est plus perçue et traitée comme une infraction à l'ordre public qui, bien entendu, implique fondamentalement et nécessairement l'initiative des parquets.

Or, il n'y a pas eu d'injonction des procureurs généraux ni des ministres pour mettre fin à cette situation; à la tête du département de la Justice, se sont cependant succédé — je le souligne — cinq ministres appartenant tous à des familles politiques différentes, au CVP, au PVV, au PS, au PRL et au PSC. Fait remarquable, ces ministres ont mené une politique aussi constante qu'identique. S'ils n'ont jamais pu s'accorder sur une loi de dépénalisation, ils sont toujours parvenus à s'accorder sur « l'endormissement » de la loi. Cette unanimité n'est le fait ni du hasard ni de leur bonne ou mauvaise volonté.

Ils ont dû constater que la paralysie de la loi était un fait social, irrépressible et incoercible. Cela a d'ailleurs amené M. Dalcq, professeur bien connu de droit civil et de responsabilité civile à l'Université de Louvain, à prononcer, il y a quelques années, ces phrases qui figurent d'ailleurs dans l'exposé des motifs de notre proposition de loi: « Les médecins qui, en conscience et avec un courage qui doit être remarqué, refusent de respecter la loi, deviennent en réalité des révolutionnaires qui contestent la légalité comme d'autres le font par la violence ou le terrorisme et avec assurément des fins moins nobles. L'Etat qui accepte qu'il en soit ainsi et ne réagit pas, cesse d'être un Etat de droit, c'est-à-dire un Etat où tous les citoyens, sans exception, l'Etat lui-même y compris, sont soumis aux règles du droit. Or, le principe

de l'Etat de droit est une des bases fondamentales de notre démocratie et sa contestation, par une fraction du corps médical constituée, à mes yeux, un péril pour cette démocratie. Il faut que cela cesse, dans l'intérêt de notre société, dans l'intérêt des femmes, dans l'intérêt des médecins, dans celui de l'Etat et cela ne peut passer que dans un débat au Parlement. » Nous y sommes.

En rappelant ces faits relatifs à la non-application de la loi pénale, j'ai voulu montrer que cette dernière est contestée dans son principe et non pas dans ses difficultés d'application. Justice peut ainsi être rendue à un argument souvent évoqué, qui n'est pas faux en soi, selon lequel, dans la répression pénale d'aujourd'hui, de nombreuses infractions ne sont pas toujours réprimées. Comme on l'a fait remarquer, et c'est parfaitement exact, bon nombre de poursuites à l'égard des vols, notamment des petits vols, ne sont pas « diligentes » bien que les faits soient constatés et l'infraction non douteuse.

Les parquets appliquent, en l'occurrence, un droit lié à une politique de classement sans suite, un droit d'appréciation qui leur est reconnu — qu'ils se sont d'ailleurs largement reconnu — et qui leur permet d'établir des distinctions selon les opportunités dans les poursuites.

En matière d'avortement, on se trouve devant une tout autre situation. La non-application systématique de la loi dans certains arrondissements n'a rien à voir avec ce type de classement sans suite.

En deuxième lieu, afin de compléter ma démonstration, j'irai plus loin dans le raisonnement: s'il est exact qu'il y a un formidable déchet de la répression, en matière de vol et de fraude fiscale notamment, on peut constater que cette situation n'est pas sans conséquences. On voit naître dans l'opinion publique ce que l'on a appelé une idéologie sécuritaire; L'exigence d'une répression plus prompte et plus efficace se fait sentir de divers côtés. Tout récemment, j'ai pu constater que diverses organisations, dites d'autodéfense, valorisaient ce type d'interventions de la part des citoyens pour mettre fin à ce laxisme de la répression.

Mais qui ne voit que, pour l'interruption volontaire de grossesse, c'est exactement le contraire qui se passe? Le scandale vient de la répression et non pas de l'absence de répression; c'est le principe de la loi qui est mis en cause et non pas l'inefficacité des poursuites; la dépénalisation est devenue une revendication majeure. Or, à ma connaissance, personne ne demande la dépénalisation des petits vols ou de la fraude fiscale. Les médecins poursuivis — les docteurs Peers, Hubinon, Amy et d'autres — ont fait l'objet de nombreux témoignages de sympathie. Pour les vols à la tire ou la fraude fiscale, je le répète, nulle trace d'une même complaisance, d'un même soutien.

Notre proposition s'appuie sur un fait social difficilement discutable: la conscience sociale — en tout cas, une large partie de celle-ci — ne soutient plus la loi pénale actuelle. Cette vérité transparaît, me semble-t-il, dans les affirmations de certains adversaires de la proposition.

Ce qui caractérise le débat, c'est que partisans et opposants de la proposition se rencontrent et se divisent sur des valeurs communes, que chacun est dominé par une même sensibilité, mais que celle-ci a deux pôles: elle conteste les avortements et en montre le caractère radicalement négatif, mais en même temps, elle rend intolérable le fait que la menace pénale force une femme à engendrer.

Il est clair que ceux qui contestent notre démarche sont, eux aussi, divisés de l'intérieur par cette problématique. Au moment même où ils prennent la défense de la loi pénale actuelle — celle qui impose cinq ans de réclusion à des médecins qui ont pratiqué un avortement — et refusent de dépénaliser, fût-ce partiellement, ils sont souvent amenés à souhaiter — ce qui est d'ailleurs à leur honneur — l'humanité des juges, voire l'inapplication de la loi.

Voici quelques jours, une personnalité religieuse a écrit dans *La Libre Belgique*, avec une certaine ambiguïté, qu'une loi non observée n'est pas une loi périmée. Qu'est-ce à dire exactement? Elle ajoutait, par ailleurs, que les juges doivent appliquer la

loi conformément au respect des personnes. Qu'est-ce à dire exactement ?

Si je me souviens bien, il y a six ou sept ans, un député hostile à la dépenalisation a déclaré à la Chambre des représentants qu'il souhaitait que les magistrats ferment les yeux. En la matière, par facilité et depuis longtemps, beaucoup de magistrats se sont fait peindre des yeux sur les paupières.

En fait, la question centrale du débat qui s'est noué en notre sein — et cela me paraît caractéristique — n'a jamais été posée comme elle aurait dû l'être aux yeux des partisans de la répression pénale. Cette question aurait dû être formulée dans les termes suivants : comment réduire le nombre des avortements par une meilleure répression pénale, par l'application de la loi ?

Personne n'a véritablement posé cette question. C'est plutôt l'inverse que nous avons entendu : un appel à la compréhension de la détresse et à la clémence des juges. Des propositions émanant de certaines formations politiques ont d'ailleurs tenté d'aller dans ce sens.

On n'échappe pas à cette idée lancinante qu'on ne peut maintenir la loi pénale de 1810 — car, en réalité, c'est d'elle qu'il s'agit — que sous la garantie de sa très large inapplication.

Ces considérations montrent que la décomposition de la loi est à l'œuvre dans tous les milieux, même chez ceux qui affirment avec force leur respect inconditionnel de la vie.

En effet, lorsque nous entendons des propositions dont je dis qu'elles sont respectables et qu'elles ne peuvent susciter que considération pour ceux qui les formulent — ceux qui me connaissent savent que je le pense vraiment et que je ne le dis pas par artifice rhétorique — comme, par exemple, qu'il faut accorder un droit inconditionnel et absolu aux valeurs de vie — ce qui à mon sens pose un problème, je m'en expliquerai tout à l'heure — ou qu'un embryon d'un jour est une personne, thèses qui devraient conduire à une radicalisation de la répression car, à partir de là, tout avortement devient en quelque sorte un homicide, nous ne pouvons que constater qu'il y a un problème chez ceux-là même qui affirment de telles thèses dès le moment où ils plaident pour un aménagement et un adoucissement de la répression. Il y a là, en tout cas, une contradiction interne qu'il est difficile de maîtriser.

Je vois là la preuve de ce que le principe moral, ce principe moral dont, à juste titre, vous demandez le respect, bien loin de se confondre avec la loi pénale, s'en rend au contraire autonome et s'en détache puisque la densité du principe ne conduit pas parallèlement, comme cela devrait être, à une exigence accrue de répression pénale, mais exactement à l'inverse. C'est bien là la preuve d'une scission qui s'opère entre le principe moral et la loi pénale.

La lettre des évêques du 23 juin 1989, au moment même où elle condamne une dépenalisation, même partielle, de l'interruption volontaire de grossesse, affirme — et ceci rencontre, je crois, l'assentiment de tous — qu'il est urgent de prendre des dispositions pratiques capables de rencontrer des situations de détresse autrement que par une dépenalisation. « Cela », dit la lettre, « suppose un changement des mentalités individuelles et collectives ».

Comment cette urgence va-t-elle être rencontrée ? C'est une question que l'on peut se poser à partir du moment où il faut changer des mentalités, évolution qui ne peut, me semble-t-il, se produire rapidement.

Mme Terlinden, qui dirige un centre de consultations conjugales et familiales, plaide, dans *La Libre Belgique* du 20 octobre, pour « des solutions vraiment humaines pour toutes les femmes qui souffrent ... pour la prévention des situations de détresse ... » De quelles solutions humaines parle-t-elle ? Voilà bien le débat ! Comment affirmer cette humanité dans ce contexte ?

La sincérité des adversaires de la dépenalisation est patente, mais elle révèle la difficulté d'agencer simultanément la répression pénale et le souci de prendre en considération la situation des femmes. Je lis en tout cas ce désarroi chez Mme Terlinden. « Le drame » — ce sont ses propos — « c'est que des femmes ne voient pas d'autre issue à la détresse que de tuer leur enfant, baptisé embryon ; le drame, c'est qu'il n'y ait pas de volonté politique de s'attaquer aux causes de l'avortement. » Cela pose,

en effet, question, car la détresse des femmes n'a pas été la considération majeure des formations politiques, indistinctement parlant, pendant de nombreuses décennies.

On comprend que, dans la thèse de Mme Terlinden, la contradiction soit absolue et, d'une certaine manière, tragique lorsqu'elle dit que les solutions alternatives à apporter à la détresse sont difficiles et de longue haleine. Que faut-il faire en attendant ?

On mesure, à partir de là, à quel point il est difficile de concilier ces deux exigences : traiter la femme à la fois en coupable et en victime, pénaliser la femme en détresse qui a recours à l'interruption volontaire de grossesse et lui donner non seulement une aide psychologique mais aussi le soutien de structures que l'on sait largement insuffisantes dans la pratique.

Aujourd'hui, presque tous les parlementaires de cette assemblée veulent tenir compte de la situation de détresse, mais c'est justement la prise en considération de la détresse des femmes qui, dans les Etats européens contemporains, met en question le maintien inconditionnel du recours à la loi pénale.

J'ai dit tout à l'heure que, dans le cadre d'un débat comme celui-ci, il était important que l'on s'explique le plus clairement possible. Ce n'est pas aisé, mais je vais essayer d'exposer, en quelques mots, pourquoi la loi actuelle est inadéquate et pourquoi les valeurs sur lesquelles elle s'appuyait ont radicalement changé.

On peut affirmer que le législateur de 1810 et celui de 1867 — qui a repris les dispositions du Code napoléonien — n'ont pas eu pour but fondamental de prendre en considération la détresse des femmes. Je puis même affirmer qu'elle leur était rigoureusement indifférente. Il est d'ailleurs significatif de constater que l'avortement était traité dans le chapitre du Code pénal protégeant non pas la vie, mais l'ordre des familles. Le législateur de l'époque ne se préoccupait pas tellement de protéger, par exemple, la vie des très jeunes enfants que l'on exploitait dans les mines ou qui subissaient le droit de correction, qui avait été instauré alors.

Il faut savoir qu'en 1908, dans notre pays, une centaine d'enfants étaient encore emprisonnés en vertu de la loi qui permettait au père d'avoir recours à cette sanction. Ces législateurs étaient les mêmes que ceux qui ont pénalisé l'avortement.

Au début du XIXe siècle, le respect de la vie n'était pas une des préoccupations majeures du législateur. A cette époque, il arrivait, par exemple, en Grande-Bretagne, que l'on conduise à l'échafaud de très nombreuses jeunes femmes condamnées pour vol domestique — ce délit était alors puni de mort — et ces condamnations avaient lieu sur la foi des accusations des maîtres, qui étaient crus sur parole.

Ce passé législatif ne mérite pas notre considération et nous pouvons nous honorer de l'avoir fondamentalement réformé sur certains points.

On peut affirmer qu'historiquement, la prise en considération du drame de l'avortement a été également liée au souci d'un meilleur accueil de l'enfant et donc des valeurs de vie. Ce lien n'est pas fortuit, il est structurel : ce sont les sociétés les plus accueillantes à l'égard de l'enfant — celles qui veulent lui assurer le maximum de chances de survie, d'épanouissement et de développement — qui soulèvent et règlent la question de la dépenalisation de l'interruption volontaire de grossesse.

J'aimerais émettre une seconde remarque au sujet de notre passé législatif. L'interdit pénal de l'avortement a été lié pendant longtemps à l'interdit pénal de la diffusion des moyens contraceptifs, particulièrement de ceux qui forment ce que l'on appelle la contraception mécanique. A l'origine de notre législation, la maîtrise de la contraception — il faut le rappeler — était condamnée car perçue à la fois comme une atteinte à la vie et aux lois naturelles.

Or — et c'est ici que je veux montrer que les valeurs qui sous-tendent la loi ont changé — le statut de la procréation s'est modifié. Nous sommes entrés, peut-être à notre esprit défendant, dans ce que l'on a appelé, en des termes excessifs, une civilisation de la contraception. Le recours à la contraception, en effet, est perçu par beaucoup de membres de notre société — peut-être même par la majorité — comme un droit et non pas

comme une licence; il est perçu comme un indispensable moyen de maîtrise de l'individu sur son destin et sur la composition de sa famille. L'immense majorité des couples, aujourd'hui, revendique que la maternité et la paternité soient fondamentalement le fait d'un projet et non d'une fatalité.

Derrière cette conception nouvelle et qui valorise cette contraception dite mécanique, on trouve les valeurs qui retentissent sur la problématique de l'avortement, parce que la contraception permet de faire de la conception un projet délibéré, et donc de la valoriser. L'accent est mis sur le caractère inacceptable, sur le plan moral, de l'engendrement sans amour, sans projet spirituel formé par ceux qui ont décidé d'engendrer. Et l'on met ainsi en évidence ce que ne voyait pas le législateur de 1867: l'engendrement ne peut avoir une signification pleinement humaine que si le fait physique de l'engendrement est lié à un projet, à une correspondance profonde avec une détermination et avec une volonté.

Dans cette conception, et si cette conception est, comme je le pense, largement répandue dans notre société, le recours à la menace pénale pour faire aboutir une grossesse non désirée est ressenti le plus souvent — et on peut comprendre qu'il soit ressenti comme tel — comme une violence injuste, illégitime et de surcroît inefficace, car l'avortement a lieu quand même, mais accompagné de souffrances supplémentaires et, éventuellement, d'une condamnation pénale.

On peut trouver, dans l'histoire de notre pays ou des pays voisins, la preuve de ce que j'avance, la preuve du caractère évident du changement fondamental des mentalités qui soutiennent toute cette problématique de la dépénalisation ou de la pénalisation. En 1936 — le fait a souvent été cité, mais il est vrai et il faut le rappeler — la demande de sanctions à l'égard des femmes qui se faisaient avorter était profonde, radicale, et ressentie dans toute la société. On cite souvent le cas de ces médecins qui appartenaient aux formations du Front populaire en France, c'est-à-dire à la gauche, et qui pratiquaient sur des femmes qui s'étaient fait faire un avortement chez une faiseuse d'anges, des curetages sans anesthésie parce que — disaient-ils — il fallait que ces femmes se souviennent de la faute qu'elles avaient commise. Aujourd'hui, plus aucun médecin, quelles que soient ses conceptions, quelle que soit son origine, quelle que soit son hostilité radicale à l'avortement, n'oserait penser ou parler ainsi.

Il y a donc un changement dans le poids et l'impact des valeurs, mais aussi dans les valeurs elles-mêmes. C'est patent justement pour la contraception: il existe sur ce point une division de la conscience sociale sur ce qui est admissible et ce qui est valorisé.

En 1968, *La Libre Belgique* a publié une remarquable interview du cardinal Danneels. Ce dernier parlait longuement de la famille, en des termes plus que séduisants, en des termes convaincants. Mais au cours de cet exposé, le cardinal a exprimé ses idées sur la contraception. Et sur ce seul point — parce que, sur tous les autres je pense que le message du cardinal était digne du plus haut intérêt et de la plus haute estime — il existe un désaccord évident entre les conceptions et les mentalités. A propos de la contraception, le cardinal dit que l'Eglise ne juge pas, mais affirme que là où l'on sépare l'union et la procréation, on se dirige vers une voie de mort à terme.

Et il ajoute: «Soustraire plus ou moins à l'acte libre du couple humain la régulation des naissances en la confiant à des moyens tiers» — en l'occurrence les moyens contraceptifs — «est à la longue déshumanisant; à terme, cela blesse l'amour entre l'homme et la femme.»

Je comprends parfaitement la dignité d'une telle attitude et une certaine conception de la responsabilité qui la sous-tend, mais je ne puis l'admettre. Je ne puis admettre le jugement qui est porté sur le recours aux moyens contraceptifs. Je le trouve injuste, dangereux et lourd de conséquences précisément quant à ses incidences sur l'avortement.

Je ne vais cependant pas développer maintenant cette question qui est fort importante. Je dirai simplement qu'il n'y a plus aujourd'hui consensus, adhésion unanime — comme ce fut le cas au Parlement en 1923 pour condamner la diffusion des

moyens contraceptifs — entre les conceptions de tous les citoyens. Il serait inconcevable actuellement de vouloir pénaliser la diffusion des moyens contraceptifs. C'est d'ailleurs plutôt l'opinion inverse qu'on entend de tous côtés.

La campagne contre le sida n'a fait que raviver cette exigence du recours à une contraception efficace, toutefois condamnée comme un moyen déshumanisant à terme.

Si elle n'est pas ressentie comme la contraception, l'interruption volontaire de grossesse s'inscrit cependant dans la même évolution des valeurs.

Au cœur de la problématique de l'avortement existent d'autres divergences, qu'il ne convient pas de dissimuler. S'il y a convergence sur certains points, il y a, en effet, divergence sur d'autres, par exemple sur le statut de l'embryon.

Lors de la précédente législature, nous avons entendu des exposés charpentés et remarquables de certains sénateurs qui ont affirmé textuellement que «la vie d'un embryon, même de deux jours, a la valeur d'une personne et même d'un adulte».

Je ne crois pas que cette proposition soit aujourd'hui véritablement ressentie et admise par une large partie de l'opinion. Pendant longtemps, l'Eglise elle-même n'a pas accepté cette vision des choses. Il n'est pas sûr qu'elle ait érigé ce principe en dogme et je lis, dans une étude consacrée à l'histoire des diverses conceptions en la matière, la position de Thomas d'Aquin, grand théoricien de l'Eglise, relatée par Mme Anne Fagot-Largau dans la revue *Esprit*, bien connue à Paris: «Le geste de Dieu qui infuse l'âme est appelé par l'organisme à un certain stade de son développement.» De quel stade s'agit-il? Je cite: «...après que toutes les fonctions végétatives puis sensibles et motrices ont été mises en place, ce qui correspondrait à peu près au moment où la mère commence à sentir bouger le fœtus.»

Thomas d'Aquin admet, en conséquence, que l'avortement n'est pas un homicide avant l'animation. Cette doctrine figurera dans le droit canon de l'Eglise catholique de 1234 à 1869.

Aujourd'hui, dans des milieux qui ne sont pas nécessairement chrétiens, des conceptions de ce type sont ressenties comme étant conformes à la sensibilité, à la façon dont on ressent le problème.

Si une partie importante de l'opinion pense aujourd'hui qu'il faut défendre les valeurs de vie humaine, elle ne croit pas que le législateur doive considérer l'embryon, à l'égard de la mère qui le porte, comme une personne, et traiter le problème comme un conflit de personne à personne.

Un très grand nombre de citoyens de ce pays ne peuvent plus aujourd'hui traiter la question de la même manière que dans le passé. La conception respectable du caractère absolu de la valeur de vie — il n'y a d'ailleurs à mon sens pas de valeur absolue de vie, mais il s'agit d'un autre débat — qui s'attache à l'embryon et au fœtus a pour conséquence que tout avortement, quelle qu'en soit la cause, le viol, l'inceste ou le refus le plus suicidaire que certaines femmes peuvent marquer à l'égard de leur grossesse, ne peut être considéré sur le plan des principes que comme un homicide, voire un assassinat.

Dans ces conceptions, seul le risque direct d'atteinte à la vie de la mère peut justifier une interruption de grossesse, et encore. En effet, il est arrivé, dans l'immédiat après-guerre, que de grandes autorités morales affirment qu'en cas de conflit entre la vie de la mère et celle de l'enfant, il fallait sacrifier la vie de la mère! Aujourd'hui, plus personne, dans quelque milieu que ce soit, ne peut émettre une telle affirmation. Là encore, nous trouvons la preuve du changement des mentalités et d'impact des valeurs.

Nous sommes au cœur d'un débat qui vient de loin et qui est particulièrement délicat. En effet, les partisans de la dépénalisation ne peuvent pas contester, au plan moral, la qualité des valeurs affirmées par les opposants! De plus, au plan pénal, il n'existe pas de consensus sur le statut respectif du produit de la conception, d'une part, et de la femme qui le porte, d'autre part. Le débat est d'autant plus difficile à préciser que c'est souvent en raison de la considération que la femme porte à ses responsabilités de mère et l'exigence à l'égard de la vie en devenir qu'elle recourt à une interruption de grossesse.

C'est difficile à expliquer, mais les personnes qui ont fréquenté des médecins pratiquant des interruptions de grossesse ou qui ont vécu de près une expérience d'avortement peuvent parler de manière significative de ce sujet. Pour eux, la détresse de nombreuses femmes et de nombreux couples surpris par une grossesse inattendue, non voulue, tient largement à la conscience de leur incapacité d'engager, dans cette œuvre de gestation, toutes leurs ressources de disponibilité de cœur, d'adhésion profonde, indispensables pour susciter véritablement et humainement un être de liberté.

Il me paraît difficile de contester ce fait de l'extérieur. On peut ne pas partager la conviction de la femme qui demande une interruption de grossesse mais, comme le disent les témoins, dans la majorité des cas, on déplace le problème, on le dénature en le situant sur le plan de l'irresponsabilité, voire de l'égoïsme maternel.

En d'autres termes, contrairement à ce que certains pensent, l'interruption volontaire de grossesse ne surgit pas d'un désert moral où l'on n'accorderait aucune considération à l'embryon ou au fœtus, elle se situe au cœur d'un conflit de valeurs morales, dans une structure dramatique soit d'impuissance, soit d'abandon, mais en tout cas de détresse. La conception de ceux qui approchent de très près ces problèmes est que la détresse qui a conduit les femmes à l'avortement n'est pas fondée sur l'ignorance des valeurs de vie.

A ce point, je souhaiterais préciser que l'état de détresse des femmes n'est pas causé, fondamentalement, par la menace pénale. Il ne surgit pas de la crainte de la sanction, de la prison ou du déshonneur public. L'histoire a d'ailleurs montré l'inefficacité de la loi pénale même lorsqu'elle était appliquée dans toute sa rigueur. Au plus fort de sa répression, l'avortement clandestin fleurissait dans ce pays et, avec lui, toutes les séquelles psychologiques, sociales et physiques d'un traitement sommaire souvent honteux ou stipendié. Rappelons-nous les aiguilles à tricoter, les injections d'eau savonneuse ou autres pratiques qui entraînaient souvent la mort des femmes par infection grave ou embolie.

Beaucoup ont vu, dans leur jeunesse, dans les années cinquante, des femmes emportées par des maladies « bizarres ». En réalité, elles avaient été victimes de pratiques d'avortements clandestins. Un médecin légiste de la région de Mons déclarait voici quelques mois, dans *Le Soir*, que lorsqu'il avait commencé à exercer, il constatait, chaque mois, dans son arrondissement, deux décès pour cause d'avortement.

Au plus fort de la répression, au moment où l'on condamnait les médecins à cinq ans de prison ferme, et où on les radiait à vie de l'Ordre des médecins, au moment où les femmes étaient véritablement emprisonnées, selon les pratiques de l'époque, le cortège de ces femmes humiliées, blessées, trahies, souvent maltraitées et parfois tuées par des procédés barbares, ne s'est jamais réduit.

L'état de détresse ne vient pas de l'interdit pénal face à une revendication de liberté, d'autonomie, mais plutôt de prise de responsabilité de la femme et du couple.

Cette revendication est au cœur précisément de la pratique des centres de consultation familiale et cette façon de voir n'est pas compatible avec le maintien absolu de la loi pénale.

Il est frappant de constater que les mouvements de consultation familiale, chrétiens et non chrétiens, ont mis l'accent sur la nécessité d'une écoute de la détresse, mais d'une détresse libérée de ce que j'appellerai les objurgations pénales.

Voici ce qu'on peut lire dans la note de la Fédération belge des centres de consultation conjugale dans la mouvance chrétienne: «Diverses sont les opinions personnelles des membres de la Fédération belge des centres de consultation conjugale concernant l'avortement et sa dépénalisation. Cependant, quelles que soient les options personnelles, tous ceux qui collaborent à nos centres entendent respecter l'option du consultant — j'y insiste — et l'aider à l'assumer de la manière la plus responsable.»

Un tel respect, on peut le comprendre, n'est pas parfaitement compatible avec la philosophie de la loi pénale actuelle.

On lit aussi, dans la note d'un centre pluraliste familial, de telles phrases: «Certains veulent assigner aux structures d'accueil un objectif de dissuasion. La femme, pensent-ils, doit être détournée autant que possible de son projet d'avortement. Que ceux qui sont convaincus de la nocivité de l'avortement cherchent à en dissuader la femme, est un point de vue qu'il ne nous appartient pas de traiter ici, mais nous tenons à dire avec force, au nom de la pratique d'aide aux personnes en difficulté, qu'il est impossible de réaliser ensemble ces objectifs divergents: l'accueil et la dissuasion.» En d'autres termes, ces centres de planning familial ou de consultation conjugale soulignent l'irresponsabilité qu'engendre la dissuasion a priori qui équivaut à un rejet de l'accueil.

Nous ne nous trouvons pas ici dans une situation comparable à celle qui existe, par exemple, face à une infraction classique de vol ou de fraude parce que là, à priori, la dissuasion existe immédiatement et ne suscite pas de discussion.

On le voit, dans la conception de l'immense majorité des centres de consultation conjugale, il y a incompatibilité entre les deux attitudes que je viens de décrire.

Ces exemples et ces références indiquent, je pense, l'importance d'insérer, dans une nouvelle loi, une plage de dialogue et de responsabilité.

Partant de ces réflexions qui, je l'espère, vous auront éclairés sur ce que je pense de la question, à tort ou à raison, il va de soi — si l'on ne peut s'accorder, j'en conviens, sur tous mes propos, je me suis toutefois exprimé avec suffisamment d'honnêteté —, je puis résumer la portée de la proposition de loi.

Premièrement, contrairement à ce que l'on a souvent dit, la proposition ne nie pas et ne conteste pas l'affirmation morale négative portée sur l'avortement. Au contraire, elle postule que l'avortement est un fait négatif et implique nécessairement un conflit grave et dramatique.

Le recours à la notion de détresse, comme du reste dans la législation française, indique clairement l'ordre des valeurs du législateur. C'est dans ce sens que je souhaite que l'on comprenne la proposition.

La suppression de la sanction pénale, je me permets de le rappeler, est formulée dans la proposition à titre d'exception stricte à une règle générale formulée à l'article deux, lequel pénalise, dès son intitulé premier, l'avortement, l'interruption volontaire de grossesse, et le condamne sévèrement.

Dès lors, qu'on ne dise pas que le législateur, par la loi que nous formulons ici, entend d'une manière quelconque valoriser l'avortement.

Deuxième remarque importante: la suppression de la sanction pénale qui figure dans les exceptions est prévue pour assurer l'accueil de la détresse, accorder une information et une aide, assurer un délai de réflexion et un engagement écrit, bref, conduire à une responsabilisation de la femme. Toutes ces règles sont, en effet, destinées à ouvrir le débat moral, à éliminer la précipitation, à réduire les pressions qui, dans la clandestinité, conduisent plus souvent qu'on ne le pense à des avortements non voulus.

En nous suivant — donc, si notre proposition était votée — l'État ne prescrit pas l'avortement. Il tient compte simplement de l'inadéquation, dans la plupart des cas, de la répression pénale et de son inefficacité.

La proposition fonde la solution sur une responsabilité plus grande de la femme et sur l'impact de la conscience sociale qui aujourd'hui est travesti, occulté par la révolte contre l'arbitraire des poursuites, par le refus des solutions pénales qui ne sont plus acceptées par l'immense majorité de l'opinion publique.

C'est dans cet état d'esprit et de fait que la proposition estime que le dialogue avec la structure d'accueil et avec le médecin, joint à une information sérieuse, conduira à une réduction du

nombre des avortements, ou en tout cas n'en produira pas un élargissement.

Troisième remarque, la proposition assure le dialogue entre le médecin traitant et la femme. Ce dialogue se situe au centre de la problématique. Il faut bien sûr que le rapport au médecin change, dès lors que cesseront, comme on peut l'espérer, les débats sur l'opportunité ou la non-opportunité d'une répression pénale. Le retour à une normalité sera aussi pour certaines femmes le retour à leur médecin naturel qui n'aura plus à les envoyer, par scrupule, à des tiers. En France, la loi laisse à la femme seule le soin d'apprécier la détresse. Il faut le souligner, c'est l'état indiscutable du droit français. Notre proposition va moins loin, parce que le médecin doit apprécier l'état de détresse. S'il ne le constate pas, il doit refuser de participer à une intervention. On dira que cette différence est théorique. Je comprends que l'on émette cette objection.

Cependant, cette différence ne me paraît pas théorique. En effet, la disposition fonde pleinement, au contraire, le dialogue entre le praticien et sa patiente. En d'autres termes, et pour être bref, dans notre proposition, l'intervention volontaire de grossesse n'est pas posée comme un droit — ce qu'on appelle « l'avortement à la demande » — mais comme une solution que le législateur ne juge pas.

Quatrième remarque, l'état de détresse ne sera pas, dans tous les cas, apprécié par la justice. Je me suis longuement expliqué en commission sur la notion d'état de détresse, comme le rapport en fait foi.

Il s'agissait d'un état subjectif non réductible, qui n'est pas nécessairement lié aux motifs qu'il explique ou qu'il justifie. J'ai donné des exemples : la femme violée ou celle qui porte un fœtus atteint d'une maladie incurable qui enlèvera, par exemple, toute vie intelligente à l'enfant futur, ne sont pas a priori en état de détresse. Dans ces cas, l'interruption volontaire de grossesse ne se justifie pas et n'est pas admissible.

En d'autres termes, pour les interruptions volontaires de grossesse pratiquées dans un délai proche de la conception, il n'existe pas de situation objective de santé, de misère sociale, d'état d'abandon ou de violence qui justifient a priori un avortement.

On ne pourrait assurément admettre ce que certaines législations admettent beaucoup plus souvent qu'on ne le pense, qu'en soi et dans tous les cas, un état de santé, un abandon, un état de misère puissent justifier un avortement.

Le recours à des critères objectifs équivaut radicalement à déposséder la femme de la responsabilité profonde de l'acte qu'elle désire accomplir.

A cet égard, on peut prendre pour référence ce qui était souhaité par l'opinion chrétienne notamment, à savoir une dépenalisation très partielle des avortements pratiqués à la suite d'un viol ou d'un inceste, par exemple. J'ai entendu le Premier ministre évoquer une thèse de cet ordre.

Pour bien comprendre le sens de cette proposition, il convient de remarquer qu'aucune des causes objectives — dans le cas présent, le viol ou l'inceste — ne peut impliquer, en aucune manière, une dévalorisation de l'embryon qui résulterait de la cause de la grossesse — en l'occurrence le viol — ou de la nature du produit de la conception — un fœtus atteint d'une malformation grave — ou encore des conséquences de la grossesse. En aucun de ces cas, il ne serait tolérable qu'une discrimination s'exerce entre les embryons ou les fœtus selon la cause qui les a amenés à l'existence.

En vérité — et c'est ainsi que je démontrerai le caractère structurel et essentiel de cette proposition — c'est l'état de détresse de la femme, suscité par la difficulté d'assumer les conséquences de sa grossesse qui fondera la dépenalisation. En réalité, les partisans d'une dépenalisation pour cause de viol, de maladie ou de malformation du fœtus, prennent exclusivement en considération l'état de détresse de la mère, puisqu'il serait intolérable que s'opère une distinction en raison de la malformation du fœtus ou de l'origine de sa conception, par exemple, par une violence intolérable qui aurait été faite à la mère.

C'est bien là que se situe le centre du problème. En effet, en 1970, avant même que la loi française soit adoptée, le Conseil

de l'Ordre des médecins français, organisation particulièrement conservatrice, proposait une exception à l'interdit radical d'avorter lorsqu'était reconnue « une embryopathie incurable devant aboutir à la naissance d'un enfant atteint d'anomalies graves ».

Il est intéressant de constater comment cette exception avait été formulée par ces hauts dignitaires de la médecine. Le Conseil de l'Ordre s'exprimait ainsi : « C'est seulement la prise en considération du caractère intolérable, dans le domaine affectif, de la situation à laquelle se trouve confrontée la femme enceinte et l'aspect contre nature de la révélation qui lui est ainsi faite, qui peuvent autoriser la suppression d'une vie qui, malgré cette tare, demeure une vie humaine. » Ainsi, en 1970, le Conseil de l'Ordre français justifiera cette dépenalisation de fait, cette exception à la règle absolue — car elle était aussi absolue en France qu'ici, à l'époque —, par la seule réaction de la mère devant le produit de la conception.

Dès lors, ce qui est vrai pour le viol, pour la malformation dramatique et absolue d'un fœtus l'est aussi pour les autres situations. Seul le refus profond et persistant de la grossesse sera au centre de la dépenalisation. Le cœur de la proposition de loi se situe là, dans un état de conscience, de conflit, dans une détermination dont l'agencement est tel qu'il ne peut justifier une appréciation pénale postérieure, sans risque d'arbitraire et sans que s'opère une captation ou un détournement de responsabilité.

Certes, d'aucuns m'objecteront que des abus auront lieu et que des solutions dans lesquelles les valeurs de vie seront insuffisamment promues seront adoptées lorsque des femmes assureront mal leur responsabilité. Cet argument est indéniable, mais nous pensons que le dialogue avec le médecin limitera ces échecs, ce qui est d'ailleurs déjà le cas aujourd'hui.

Il faut savoir que dans beaucoup de centres et hôpitaux universitaires, ainsi que dans les centres extra-hospitaliers où des avortements sont pratiqués, il y a, de fait, rejet d'un nombre significatif de demandes d'avortements.

M. Cooreman. — 7 p.c.

M. Lallemand. — C'est exact, mais préférable à certaines situations où il n'y a aucun rejet.

Mais, si cela est exact, aucune instance n'est, à mon sens, exempte de faux pas, d'erreurs ou de décisions non valables. Lorsqu'il s'agit de questions qui touchent aussi intimement, aussi vitalement et aussi subjectivement ceux qui sont concernés, il serait faux de croire que des commissions d'experts seraient davantage à l'abri de réactions passionnelles, d'erreurs ou d'abus. Personnellement, je pense que, en fin de compte, la femme enceinte, si on l'accueille véritablement et si on lui offre une information vraie, court le moins de risques de jugement inconsidéré tant, je le crois, son être est solidaire de la vie à transmettre.

J'ai dit que l'état de détresse était un état subjectif. Dans le jugement sur l'existence, lorsqu'un juge doit apprécier l'existence ou la non-existence d'un avortement, lorsqu'il doit apprécier l'existence ou la non-existence d'une cause objective — de viol ou de maladie grave par exemple — il n'y a pas de problème judiciaire fondamental d'appréciation. Cependant, il en existe un lorsqu'il s'agit de demander au juge d'apprécier, comme le proposait un amendement déposé en commission, si les conditions essentielles de vie auraient été mises en péril par la poursuite de la grossesse jusqu'à son terme.

Nous pensons profondément et sincèrement qu'une telle appréciation de l'atteinte aux conditions essentielles de vie survenant six mois, un, deux ou trois ans après une interruption volontaire de grossesse, conduira ou conduirait à une intolérable investigation de conscience, particulièrement dans le contexte pénal. Pourtant, elle conduirait aussi à fonder un risque d'arbitraire énorme.

Finalement, qui ne voit que ce sont les conditions philosophiques ou les convictions religieuses qui pourraient guider la répression ? Ce serait profondément intolérable. Il est vrai que, dans la proposition de loi, il y a une volonté de circonscrire

l'arbitraire, de le limiter et de préserver un statut d'autonomie et de dignité à la femme.

Telles sont, sommairement exprimées, mesdames, messieurs, les raisons pour lesquelles nous avons estimé qu'il fallait, dans certains cas, sous des conditions précises, séparer la norme morale de la loi pénale. A ce niveau également, le débat est difficile et délicat. Il concerne l'impact de la loi pénale sur la norme morale.

Trois considérations nous guident. Tout d'abord, le rôle du droit, que je ne développerai pas longuement car je crois que tout le monde en est convaincu, n'est pas identique à celui de la morale.

Il n'est, en tout cas, pas vrai qu'une norme éthique, fût-elle essentielle, ne peut être maintenue que par la loi pénale et qu'elle doit l'être à tout prix. Une norme éthique est surtout et fondamentalement maintenue par le climat social, par les mœurs, par l'éducation et l'adhésion de la population. A titre d'exemple, je puis affirmer que la dépénalisation de l'inceste, réalisée depuis longtemps dans notre droit, ne l'a pas, à ma connaissance, répandu dans la société. Je suis convaincu que la pénalisation de l'inceste, si on la décidait, n'en réduirait pas le nombre.

Dans un même état d'esprit, l'abbé Mens, responsable de *Tele-onthaal*, a signalé, il y a deux ans, devant les commissions réunies de la Justice, que la pénalisation, dans le contexte actuel, a une influence négative sur les femmes qui désirent absolument une interruption de grossesse. Selon lui, cette loi n'évitait pas l'avortement mais facilitait, par contre, le passage à un circuit clandestin.

Comme je l'ai déjà dit, en matière d'avortement, nous sommes tous divisés de l'intérieur par la complexité du problème. Il est manifeste que le niveau où l'on se place a une importance. On peut être adversaire de la proposition et, pourtant, profondément d'accord sur le principe du caractère intolérable d'une interruption de grossesse.

On peut avoir une vision radicale du droit à la vie de l'embryon, être, à titre personnel, absolument hostile à un avortement et reconnaître à d'autres la validité d'autres façons de réaliser l'inévitable compromis entre les valeurs. Ceux-là qui pensent différemment de nous, qui ont ces conceptions radicales, peuvent estimer que la conviction de détenir une vérité ne permet pas de l'imposer à d'autres, que la division profonde sur les solutions pénales doit conduire à une modification, à un retrait de la loi qui se fonde toujours, dans une société démocratique, sur un très large consensus social. Il doit en être ainsi dans leur esprit dès l'instant où la reconnaissance d'un pluralisme n'aboutit pas à subir les valeurs des autres. Personne ne peut être contraint, d'une manière ou d'une autre, de subir une interruption de grossesse.

Ceux qui jugent possible de concilier leur propre conception des valeurs avec une modification de la loi pénale, pensent aussi qu'il s'agirait dorénavant de mettre peut-être mieux en lumière qu'on ne l'a fait jusqu'à présent les valeurs éthiques sur lesquelles on milite à bon droit. De la sorte, on situerait à une plus juste place, me semble-t-il, le rôle de l'éthique, non comme moyen de pression, voire de contrainte, mais comme ferment de prise de conscience, de découverte et de promotion des valeurs.

Cet état d'esprit explique qu'en France, pour ne citer que cet exemple, des hommes politiques chrétiens ont pris la charge d'une dépénalisation partielle de l'interruption volontaire de grossesse, particulièrement proche de la nôtre. S'ils ont agi de la sorte, c'est parce qu'ils pensaient que l'Etat, par essence séparé depuis longtemps des instances morales — ne l'oublions pas — n'a pas la charge principale d'être la source première de l'affirmation radicale des valeurs, mais a plutôt pour devoir de gérer leurs conflits dans la société et de maîtriser l'économie de la législation.

En réalité, ces parlementaires ont jugé, exactement comme nous, qu'il fallait préserver l'Etat de droit, c'est-à-dire préserver les citoyens de l'arbitraire, des poursuites, du désordre judiciaire et du discrédit radical de la loi car, de ce discrédit, de cet effondrement législatif, nous sommes tous, nous parlementaires, à l'exclusion de tous autres, directement responsables.

C'est pourquoi je ne crois pas, quelque effort que l'on fasse pour qu'il en soit ainsi, que le débat soit réductible à une très ancienne opposition entre chrétiens et non-chrétiens. Les parlementaires chrétiens qui comprennent notre démarche, même s'ils ne l'approuvent pas, en sont un témoignage parmi d'autres.

Sans doute pourrait-on rétorquer — et je terminerai par là — qu'un autre compromis aurait pu être réalisé. On aurait pu souhaiter que l'on s'en tienne à une libéralisation de fait, à cette passivité compréhensive des autorités judiciaires.

Ce fut le cas, un temps, en Hollande où les procureurs généraux, par les pouvoirs qui leur sont propres, avaient décidé de ne plus poursuivre certaines catégories d'avortements. La Hollande a néanmoins décidé de dépénaliser l'interruption volontaire de grossesse. Pourquoi ? D'abord parce que la libéralisation est toujours la destruction d'un Etat de droit, mais aussi parce que la libéralisation, sans soutien législatif, n'est pas sans conséquences pratiques. L'abstention générale, indéterminée et indéterminable — puisque sans soutien légal — protège le meilleur mais profite aussi au moins bon.

Dans certains milieux particulièrement défavorisés ou isolés, l'avortement clandestin subsiste. Il faut penser à cet aspect social de la question. Il est clair qu'aucune femme d'un milieu aisé n'a jamais eu de problème d'avortement, et cela depuis très longtemps; ce ne sont pas les femmes de médecins, d'avocats ou de parlementaires qui connaissent des problèmes en cette matière, mais essentiellement des femmes de milieux pauvres et mal informés.

L'avortement clandestin subsiste donc dans certains milieux sans information préalable de la femme, sans délai de réflexion, sans proposition de solutions alternatives, sans aide psychologique et sociale et sans suivi médical. De cela aussi les parlementaires doivent se sentir comptables.

Le maintien d'une situation qui n'assure pas un accueil ouvert et éclairé aux femmes en détresse conduit parfois à des avortements non voulus et à des culpabilisations inutiles ou à des solutions aussi odieuses et lamentables que celles dont certains faits divers récents ont fait écho, solutions résultant de la peur, de l'ignorance et de l'état de claustration que la loi favorise et suscite.

L'interdiction pénale contraint encore, dans des milieux douteux, des femmes affolées à se rendre dans certaines cliniques étrangères où la seule question qu'on leur pose est relative à l'argent et où l'acte abortif est accompli immédiatement, sans commentaire et sans suivi.

Lorsque l'on traite de la difficile question de l'avortement, il faut non seulement prendre en considération l'inefficacité de la loi, mais aussi le risque de déshumanisation des pratiques. Il faut aussi combattre cette affirmation selon laquelle les lois de dépénalisation conduiraient à une inflation indéfinie des interruptions de grossesse, ce qui n'est pas vrai partout. Il est exact que, dans un certain nombre de pays, la dépénalisation a provoqué une augmentation des interruptions de grossesse mais, dans les pays à haute pratique contraceptive — ce qui est le cas en Belgique puisque la contraception y est très répandue — où l'éducation a été généralisée et où un projet de société nouveau a été affirmé, l'on constate, au contraire, aujourd'hui, une réduction importante du nombre d'avortements.

Le ministre français de la Santé, M. Claude Evin, vient d'ailleurs de confirmer ce fait de la manière la plus éclatante qui soit, en affirmant que les avortements tels qu'ils sont recensés depuis six ans, ont diminué de 10 p.c., ce qui constitue, vous en conviendrez, une évolution particulièrement heureuse, significative et décisive quant à la portée des lois de dépénalisation.

On a d'ailleurs pu lire dans *Le Figaro* du 5 juillet, journal qui n'est pas particulièrement favorable à la dépénalisation de l'avortement: «La bataille acharnée des pour et des anti avortement aux Etats-Unis ne rencontre que peu d'écho en France où le consensus, dans la classe politique, à l'exception — significative — du Front national, paraît acquis, pour ne pas toucher à la loi Veil, votée en 1974. De 350 à 400 mille, le nombre estimé des avortements au début des années 70 et dont

l'estimation peut toujours être sujette à caution, est tombé aujourd'hui à 170 mille.»

Quelle extraordinaire affirmation! Quelle preuve de ce que la dépenalisation n'a plus rien à voir aujourd'hui, dans l'état des pratiques, avec la loi pénale sous le régime duquel nous vivons! Au contraire, l'ouverture d'un dialogue responsable est de nature à réduire les avortements et non à les augmenter.

Je constate en tout cas — et ce seront mes derniers mots — que le débat qui s'ouvre est effectivement difficile. Je lisais ce matin, dans *La Libre Belgique*, un article de M. Daloze, article mesuré, pondéré, sur les termes duquel il est certainement possible de s'entendre, mais qui se termine par une interrogation à laquelle je veux répondre.

M. Daloze termine son article comme suit: «Tous se demandent si, en répondant oui à la proposition de loi, ils n'ouvrent pas la porte à une civilisation qui ne serait plus la civilisation chrétienne, à une civilisation où la vie et la mort auraient changé de sens et où l'homme usurperait, une fois pour toutes, la place de Dieu.»

Je n'aperçois, quant à moi, dans ces pays voisins, profondément chrétiens et auxquels nous lient des valeurs communes, ni recul de civilisation ni pratiques différentes des nôtres. En effet, et j'en ai parlé longuement tout à l'heure, l'avortement existe dans notre pays: chaque année, 5 000 femmes quittent la Belgique pour aller se faire avorter en Hollande. Ce type d'avortement est, en quelque sorte, dépenalisé à leurs yeux puisqu'en vertu de notre Etat de droit, on ne peut poursuivre, en Belgique, un citoyen belge qui accomplit, à l'étranger, un fait qui n'est pas un délit, ce qui a permis au professeur Legros, premier président émérite de la Cour de cassation, de dire que l'avortement est dépenalisé en Belgique, sauf lorsqu'il est commis dans le royaume!

Il est vrai aussi que nos pratiques sont rigoureusement du même ordre que celles qui, aujourd'hui, sont appliquées en France et aux Pays-Bas. Comment ne pas rappeler la conclusion de l'étude réalisée par deux professeurs de l'Université de Bruxelles et publiée il y a deux ans dans la *Revue médicale*, dont il ressort qu'il y a aujourd'hui, proportionnellement, plus d'avortements en Belgique, où la loi pénale est ce qu'elle est, qu'aux Pays-Bas où l'interruption volontaire de grossesse est fondamentalement dépenalisée.

Je crois que la décadence dont on parle vient surtout des sociétés qui ne sont pas à même de mettre leur droit en concordance avec les mœurs. En cette matière, il nous faut réfléchir à ce qui se passe dans ces deux pays voisins. En effet, ces expériences sont davantage significatives pour notre pays que les situations que connaissent l'Union soviétique ou les Etats-Unis parce que, dans ces deux Etats, elles ne sont fondées ni sur les mêmes valeurs, ni sur les mêmes bases législatives, ni sur des mœurs véritablement comparables.

Aujourd'hui, les chiffres, les sondages et les statistiques sont, au bout du compte, plus contestables que les idées. Ils sont, comme on l'a dit, la forme sophistiquée du mensonge. J'ai donc cité peu de chiffres, et je ne pense pas que ce soit déterminant. Je ne convaincrs pas un certain nombre de sénateurs, mais j'ai pensé qu'il fallait que j'explique les raisons profondes de notre déniarche, que je précise notre logique, notre sensibilité, notre conviction de la nécessité d'une réforme, indispensable au regard même des valeurs et des principes qu'on nous oppose pour la défendre.

Une loi qu'on n'applique plus, que les plus hauts magistrats ont, à plusieurs reprises, souhaité voir modifier, que de hautes personnalités morales contestent, qui grandit dans une partie de l'opinion ceux qui la bravent, une telle loi dévalorise la morale qu'elle veut protéger et dégrade les valeurs sur lesquelles elle prétend s'appuyer.

Certes, j'ai bien conscience de la relativité de notre démarche, de ses insuffisances et de la modestie que tout législateur doit avoir quand il pense pouvoir modifier des comportements sociaux. L'origine des valeurs n'est pas dans la loi. Mais tant que nous nous battons pour une loi meilleure, nous maintenons un espoir, nous augmentons les chances de voir se développer une meilleure solidarité à l'égard des femmes en

détresse. Et à cet égard, je suis sensible à la prolifération des propositions et des demandes qu'on voit fleurir aujourd'hui dans les milieux hostiles à la dépenalisation à raison même de la possibilité de cette dépenalisation. C'est un bon signe dont je me réjouis.

En demandant la modification de la loi, nous préservons une chance de mettre en échec l'ignorance, la solitude, la détresse qui conduisent à la fois à la demande d'avortement et à l'oppression qui vient d'une répression inégale, arbitraire et, parce qu'elle n'est plus fondée dans la conscience sociale, d'une répression sans conviction et sans âme. (*Applaudissements.*)

De Voorzitter. — Het woord is aan mevrouw Herman.

Mevrouw Herman-Michielsens. — Mijnheer de Voorzitter, vanaf vandaag zijn wij in openbare vergadering bijeengekomen om over een mogelijke wijziging van de artikelen 348 tot 353 van het Strafwetboek te debatteren. Dit is onze opdracht, niet minder, maar ook niet meer. Precies om deze reden, en alvorens de analyse van het voorstel te maken, wil ik een preliminaire vaststelling naar voren brengen.

Ten eerste, hier zijn geen voorstanders en tegenstanders van het recht op leven. De jongste tijd worden deze twee zogenaamde filosofische stellingen zo graag publiekelijk wit/zwart tegenover elkaar gesteld. De eersten zouden de hoeders zijn van alle menselijke waarden, de anderen zouden de ondergang van de maatschappij beogen. De bekommering van ons allen gaat uit van de ethische norm van de waarde van het leven, het menselijk leven. Men kan niet buiten de vaststelling dat er in de zwangere vrouw, een unieke vermenging van leven is.

In mijn betoog zal ik het later hebben over de verzoening tussen afweging van of keuze tussen de twee waarden. Hier beperk ik mij echter tot de vraag of de huidige strafwetgeving daarop een antwoord biedt. In de huidige strafwetgeving — en ik beveel de lectuur aan van de artikelen 348 tot 353 van het Strafwetboek — wordt slechts in één enkel punt aandacht geschonken aan de vrouw: bij zwangerschapsonderbreking met toestemming van de vrouw is de strafmaat voor degene die ze uitvoert lager omdat de vrouw dan ook zelf in beschuldiging wordt gesteld en strafbaar is. Het is duidelijk het compleet negeren door de strafwet van de dubbele bekommering — vrouw en kind — die ons heeft geïnspireerd. Wij voelen ons dus even menselijk, even beschaafd als degenen die ons voorstel zullen bestrijden en misschien afkeuren. Zeker voelen wij ons niet in staat van beschuldiging tegenover onze scherprechtters. Ik heb dit vooraf vermeld om het debat, dat ons zoveel lange dagen bij elkaar zal houden, op het niveau te houden dat wij allen betrachten: bewogen, maar met eerbied voor ieders mening.

Ten tweede, de unieke vermenging van levensproblematiek bij de zwangere vrouw doet mij volkomen iedere referentie aan euthanasie als een element van een zelfde, later onafwendbaar te behandelen probleem, een onvermijdelijk afglijden als het ware, verwerpen.

Ten derde, het ophemelen van de huidige strafwet als draagster van het meest absolute levensrespect, de hoogst menselijke bewogenheid, strookt niet met de historische realiteit.

Dit blijkt trouwens overduidelijk uit talrijke teksten van dat wetboek. Zoals een vorige spreker herinner ik eraan dat ons Strafwetboek hoewel opgesteld in 1867, in feite bepalingen bevat die werden overgenomen uit de *Code pénal* uitgevaardigd door Napoleon in het begin van de negentiende eeuw. Die *Code pénal* beantwoordde noodzakelijkerwijze aan de eisen van de toenmalige maatschappij. Zo werd brandstichting als misdaad beschouwd en bestraft door het Assisenhof omdat toen de vernietiging van een oogst bijvoorbeeld, grote gevolgen kon hebben, niet alleen voor de levensbehoeften van een gezin, maar ook voor de gemeenschap waarin de boer leefde.

Het beveiligen van het menselijk arbeidspotentieel was toen de eerste zoniet de enige waarborg voor economische welvaart, als ik dat in die termen mag zeggen. Het afwenden van hongersnood determineerde toen een nataliteitspolitiek die niet altijd verenigbaar was met de individuele motieven van de bevolking waarvoor een al te zware kinderlast gewoon niet haalbaar was. Als die *Code pénal* dan al zou berusten op een nobele houding

ten opzichte van het leven, dan was die houding toch niet determinerend. Dit moge blijken uit sommige bepalingen ervan. Zo kan men zich afvragen waarom moord van een pasgeborene toen minder zwaar werd gestraft dan moord.

We mogen ook niet vergeten dat we pas vijf jaar geleden met de wet van 12 juli 1984 twee alinea's van artikel 396 van het Strafwetboek hebben geschrapt. Tot voor kort kon de ongetrouwde moeder die haar pasgeborene vermoordde verzachtende omstandigheden invoeren. Een bastaard ter wereld brengen was vroeger een verschrikkelijke schande, niet alleen voor de moeder, ook voor het kind zelf dat hierdoor vele rechten kwijtspeelde, om dan nog niet te spreken over het overspelige kind dat geen rechten had.

Pas recent hebben we de nieuwe wet op de afstamming aangenomen en we mogen daar fier op zijn.

Met het uitverkoren statuut van het huwelijk in de *Code Napoléon* zat het ook niet zo logisch. Onze hervorming van het huwelijksgoederenrecht heeft moeten zorgen voor gelijkheid tussen de echtgenoten, tussen weduwnaar en weduwe en voor het erfrecht van de langstlevende echtgenoot.

Dit is een lang verhaal om tot een korte conclusie te komen: laten wij het hedendaagse denken niet als immoreel verwerpen omdat de bestaande strafwet uitsluitend draagster zou zijn van de meest verheven morele waarden.

Ten vierde, de noodzaak van een natalistische politiek gezien de veroudering van de bevolking. De negatieve perspectieven inzake bevolkingsquantum wordt wel eens ingeroepen als motief om de strafwet ongewijzigd te laten. Eigenaardig genoeg hanteert men daarbij uitsluitend onze eigen statistieken, dus die van een land waar de strafwet niet werd gewijzigd, en brengt men geen statistieken naar voren van landen met een gedeeltelijke depenalisatie, die in vergelijking met de onze, een ongunstiger beeld zouden moeten geven.

Wij stellen echter vast dat onze prognoses inzake bevolkingsaan groei slechter uitvallen dan die van Nederland waar de strafwet vier jaar geleden werd gewijzigd en men sedert veertien jaar feitelijk een gedeeltelijke straffeloosheid kent. De periodes van denataliteit in ons land vallen trouwens niet samen met periodes van strengere toepassing van de wet. In 1923 werd de strafwet inzake zwangerschapsafbreking verscherpt door bepalingen inzake verbod van publiciteit voor contraceptieve middelen die toen nog vrijwel onbekend waren. De periode vóór de tweede wereldoorlog kende nochtans een grotere denataliteit dan thans het geval is. Na de tweede wereldoorlog, vooral in de jaren 1950, was er de *babyboom*. Nataliteit en denataliteit worden dus in ons land, en ook in andere landen waarvan de ontwikkelingsgraad vergelijkbaar is met die van ons, niet of nauwelijks door deze maatregelen beïnvloed.

Ten vijfde, de ethische waarde van het leven in wording, en dus de bescherming ervan, is niet meer gesteund door de strafwetgeving. Wel integendeel. In 1985 werden, volgens een studie uitgevoerd aan de VUB onder leiding van dokter Vekemans, 15 940 gevallen van abortus geregistreerd bij Belgische vrouwen. Ongeveer 5 000 abortussen werden uitgevoerd in het buitenland, vooral in Nederland, waar de wetgeving de zwangerschapsafbreking reeds gedeeltelijk niet strafbaar maakte. De overige ingrepen werden uitgevoerd in universitaire ziekenhuizen en centra. Dokter Vekemans heeft aan de hand van gegevens zoals leeftijd, burgerlijke stand en motieven een profiel geschetst van de vrouwen die om abortus hebben verzocht. Hieruit kunnen geen conclusies worden getrokken in verband met een ongelijke spreiding van de vraag over het Belgisch grondgebied.

Men voert aan dat de bijna straffeloosheid van het misdrijf geen argument is om de strafwetgeving te wijzigen. Men moet constateren dat geen enkel wetgevend initiatief of politiek initiatief werd genomen om de strafwet meer conform de vroeger aangenomen rechterlijke houding te herstellen: geen voorstel van wet tot het verkrijgen van meer efficiënte middelen om de strafwet in haar essentie toe te passen, geen interpellaties tot de minister van Justitie om hem te wijzen op zijn bevoegdheid van positieve injunctie aan de parketten.

Men weet nochtans voldoende dat er belangrijke verschillen bestaan inzake vervolging volgens de ambtsgebieden van de

procureurs-generaal, waarbij er twee of drie van de vijf — ik ben hiervan niet zo zeker want dit komt niet zo duidelijk tot uiting in de statistieken — geen vervolgingen meer instellen. Eén hiervan heeft na een zeer lange tijd van niet-vervolgen en een niet mis te verstane boodschap gericht aan de wetgever, opnieuw vervolgingen ingesteld. Hierdoor kan, en niet zonder argumenten, worden gesproken van een soort van uitdaging gericht tot de wetgever om de steeds groter wordende kloof tussen de wettekst en de toepassing ervan te overbruggen. Dit alles gebeurde niet, zoals nogal eens onrechtvaardig en ongeënuanceerd wordt beweerd, om van alle strafbare abortussen toegelaten abortussen te maken, maar om zich precies door de aanvaarding van het ethische probleem dat door abortus wordt gesteld, te bezinnen en om na te gaan of de huidige strafwet nog wel het geëigende instrument is om een moreel principe te ondersteunen. Het antwoord is ontkennend. De reden daarvoor is niet alleen het niet meer strafbaar zijn in de ons omringende landen en het daaruit voortvloeiend « abortus-toerisme », zoals professor Van Praag, een Nederlands socioloog het noemt. Hij heeft gezegd: Vlaanderen exporteert zijn abortusproblematiek.

Nog een reden daarvoor zijn de medische technieken die de vaststelling van de daad, als er geen klacht wordt ingediend of geen openlijke verklaring is vanwege de medici die de ingreep uitvoeren, niet meer mogelijk maken.

De hoger vermelde verklaringen werden trouwens afgelegd door personen die in geweten menen hierdoor niet tekort te hebben geschoten in hun deontologische plichten. Naast de opiniepeilingen en de standpunten en wetenschappelijke geschriften, gepubliceerd door sommige belangrijke juristen, blijkt hieruit ook duidelijk dat een maatschappelijke consensus tegenover de huidige strafwetgeving niet langer bestaat.

Het voorgaande hoeft niet te betekenen dat de ethische overweging wordt verguisd, integendeel. Men is echter niet langer blind voor de situatie van de toekomstige moeder. De positieve ingesteldheid van de zwangere vrouw tegenover haar toekomstig kind en de vitaliteit van het nieuwe leven in wording zijn in de meeste gevallen parallelle en elkaar versterkende stromingen. Dat dit niet altijd zo is, levert niet zonder meer het bewijs van misdadigheid van de vrouw die haar zwangerschap niet aankan.

Daar wij wel moeten aanvaarden dat de bestaande strafwet de vrouw niet langer tegenhoudt om de zwangerschap af te breken, moet het onze betrachting zijn een meer efficiënte methode te zoeken die het ouderschap valoriseert zonder de problematiek van de vrouw te negeren.

Het meerderheidsrapport van de staatscommissie beschreef haar voorstel als een educatief voorstel. Ik wil bewijzen dat de finaliteit van het voorstel dat wij vandaag bespreken dezelfde is.

Sta me toe heel summier de draagwijdte ervan uit te leggen en deze te vergelijken met wetgevingen in andere landen alsook met reeds vroeger ingediende voorstellen. Ik laat hierbij terzijde dat een voorstel over abortus reeds door de Kamer van volksvertegenwoordigers werd « weggestemd ». Het ging over een voorstel, ingediend door mevrouw Detiège, dat de grond van de problematiek niet raakte en alleen beoogde de desbetreffende artikelen uit het Strafwetboek te lichten voor een periode van twee jaar in afwachting van een consensus of een meerderheid inzake een wetswijziging. Zolang deze voorstellen besproken werden, werden ook voorstellen ingediend om gedurende een bepaalde periode de vervolgingen op te schorten. Deze twee soorten voorstellen zijn juridisch moeilijk te staven. Hoe dan ook, gedurende deze intermediaire periode betekende dit volkomen vrije abortus.

Die initiatieven waren vooral een reactie op het voor zich uitschuiven van elke behandeling van een voorstel ten gronde.

In 1973 had de driedelige regering-Leburton dat nochtans in haar regeringsverklaring opgenomen, zoals ook de problematiek van de contraceptie en andere ethische problemen en de behandeling — die trouwens tot een goed einde werd gebracht — van het statuut van de vrouw in het burgerlijk recht. Die regering was er niet in geslaagd over zwangerschapsafbreking een ontwerp op te stellen. Er was wel een voorontwerp met individuele indicaties

over mogelijke depenalisatie maar ook dit zeer strikte voorontwerp haalde het niet in de Ministerraad.

Aan de vorming van de volgende regering — Tindemans I — ging het akkoord vooraf over de oprichting van een staatscommissie voor de ethische problemen. Deze werkte anderhalf jaar en behandelde niet alleen de abortusproblematiek maar ook de contraceptie en het burgerlijk recht inzake filiatie en adoptie. Ik herhaal het nog even omdat men in die domeinen niet-onbelangrijk en diepmenselijk werk heeft geleverd, dat onder meer is uitgemond in de wetswijziging inzake filiatie.

Dat verheugt ons, precies in het kader van een kindvriendelijke maatschappij. In de tekst van de staatscommissie stond ook: een definitief — of moet ik daarbij een vraagteken plaatsen? — komaf maken van het principe van de anonimiteit van de moeder om abortus tegen te gaan. U zal zich wel herinneren dat in die jaren een tijdlang werd gemeend dat, als de naam van de moeder niet vermeld stond in de geboorteakte van het kind, dit de toevlucht tot abortus zou reduceren en dus kindvriendelijk was.

In naam van het verantwoord ouderschap verzet ik mij daartegen met klem. Ik dacht dat die mening de wereld uit was. Plotseling merk ik echter dat in sommige media berichten verschijnen waarin wordt beweerd dat de geheimhouding van de naam van de moeder een positief element zou zijn om abortus tegen te gaan. Men kan nu niet meer van anonimiteit spreken, omdat dit ook in de wet op de filiatie niet werd aanvaard.

Mevrouw D'Hondt-Van Opendenbosch. — Wij hebben dit allen samen steeds met klem afgewezen. Zeker de vrouwen hier in de Senaat hebben nooit achter dit idee gestaan. Ik verklaar vandaag nogmaals met de grootste beslistheid dat dit voor ons nooit kon en nooit zal kunnen.

Mevrouw Herman-Michielsens. — Wat u zegt, mevrouw D'Hondt, treft mij bijzonder. Ik ben werkelijk verheugd dat vrouwen hiervan zo overtuigd zijn en eigenlijk verwondert het me dat er nog mannen bestaan die zo ongenueanceerd en onwetend zijn wat het moederschap betreft dat ze met zulke argumenten komen aandragen. Het odium dat door de vroegere wetgeving op de ongehuwde moeder rustte, maakte sommigen vertwijfeld en deed de hoop ontstaan dat zoiets geheim moest worden gehouden. Met de huidige wet op de filiatie, met onze huidige houding tegenover de maatschappij hoeft dit echter niet langer, is het integendel uit den boze. Dat in sommige hoeken deze oude zaken worden opgerakeld, geeft mij de indruk dat er mensen zijn die in hun ivoren toren nooit zullen willen luisteren.

De reden waarom weinig aandacht werd besteed aan de documenten van de commissie voor de Ethische Problemen is misschien dat er inzake abortus geen unanimiteit bestond. Er is een meerderheidsrapport ondertekend door dertien van de vijftientig leden en een minderheidsnota ondertekend door twaalf leden. Dit is jammer. De staatscommissie diende in 1976 haar rapport in en nu, dertien jaar later, biedt dit nog zoveel stof voor een grondige doorlichting van het probleem. Men mag niet vergeten dat de commissie alleszins unaniem besliste dat het noodzakelijk was de bestaande strafwetgeving te wijzigen. De meerderheid was van oordeel dat men een globale indicatie diende te hanteren om uit te maken wanneer abortus niet langer strafbaar is. Deze indicatie van het meerderheidsrapport was: de bedreiging van de levenssituatie.

Ik zal u een klein stukje van dit rapport voorlezen dat voorkomt onder het item, de verschuiving van de indicatiestelling en handelt over de noodzaak van de multidimensionele indicatie. Dit is een goede voorbereiding op wat ik u over ons voorstel wil zeggen.

De commissie schrijft: «Geconstateerd wordt dat de frequentie van de specifieke somatisch-pathologische indicaties duidelijk afneemt. Dit vloeit ten dele voort uit de vooruitgang van de geneeskunde waardoor vele strikt somatische indicaties op zichzelf beschouwd hun dwingend karakter verliezen.

Ten dele heeft dit ook te maken met het feit dat de geneeskunde, voornamelijk sinds de jaren zestig, steeds sterker in een richting evolueert waarbij de beoordeling van de wenselijkheid van een zwangerschapsafbreking meer en meer gebeurt mede op grond van psychologische en sociale factoren.

Het is een evolutie naar een ruimere en vollediger benadering van de mens in nood en waarbij ook rekening wordt gehouden met de mogelijkheden tot behandeling en verbetering van de situatie.

Dit maakt dat de evolutie steeds duidelijker gaat in de richting van een individualisering, waarbij de persoon gesitueerd wordt in zijn totaliteit van vroegere, actuele en toekomstige levensomstandigheden. Hierdoor wordt de traditionele categoriale indicatiestelling ter discussie gesteld.»

Vergelijk met de waslijst uit de Oosteuropese landen in de abortuswetgeving waarbij men zegt dat als een vrouw meer is dan 44 jaar, als ze minder is dan 16 jaar, als ze drie kinderen in leven heeft, dan is abortus toegelaten. Dit zijn categorieën die eigenlijk met de vele facetten van het werkelijke leven niet veel te zien hebben.

Ik ga door met «De verschuiving van de indicatiestelling» in het rapport. «Er grijpt dus een verschuiving plaats van de vroegere, nogal stroef selecterende unidimensionele indicatiestelling waarbij de mens in een categorie wordt ondergebracht binnen één van een welbepaald aantal pathologieën naar een globaliserende multidimensionele indicatiestelling waarbij rekening wordt gehouden met alle mogelijke relevante feiten en omstandigheden die het geheel van de levenssituatie omvatten.» Ik zou het niet beter kunnen zeggen, ook niet voor het wetsvoorstel dat ons nu bezighoudt.

Een dergelijke indicatie dringt door in de diepe realiteit van wat zich in elk individueel geval afspeelt. Zij houdt rekening met de draagkracht van de vrouw, maar omdat ze niet zo tastbaar is en niet zo gemakkelijk te bewijzen is als de enkelvoudige concrete indicatie werd ze door de tegenstanders veroordeeld als een soort alibi, een soort fictie.

Bij het indienen van mijn eigen wetsvoorstel in 1977-1978 en in 1981 werd ik hierdoor geïnspireerd.

Ik hanteerde de notie gezondheid, maar poogde in de memorie van toelichting duidelijk te maken dat het begrip gezondheid actueel als multidimensioneel moet worden beschouwd. Dit komt immers veelvuldig voor in de Nederlandse publikaties over recent medisch en ethisch denken.

In 1978 werden over een dergelijk voorstel nog besprekingen gevoerd. Nadien kwam er tegelijk een verstrakking van de standpunten en een tactiek om in de loop van de jaren en van de debatten over andere problemen deze bespreking terzijde te schuiven.

Enkele parlementsleden stelden de volledige «depenalisatie» voor. Hierbij dienden correcte medische omstandigheden te worden gewaarborgd. Deze voorstellen werden echter nooit besproken. Door andere parlementsleden werd de huidige wetgeving plots als «onaantastbaar» beschouwd, omdat ze het best de ethische waarden beschermde.

In deze context, toen het onmogelijk bleek een regeringsontwerp op te stellen, werd in de regeringsverklaring het initiatief aan het Parlement overgelaten. Aldus werd voor het eerst in 1985 een compromisvoorstel uitgewerkt, dat trouwens hetzelfde was als het voorstel dat nu besproken wordt.

In het voorstel wordt een algemene indicatie gebruikt, namelijk de nood situatie van de vrouw. Ik ben van het multidimensionele begrip «gezondheid», dat ik heb proberen uit te leggen, overgestapt naar het begrip «nood situatie». Dit is geen toegevoegde maar een inzicht dat ik bereikt heb na een gewetensonderzoek. Ik wilde immers vermijden dat vrouwen die, steunend op die nieuwe omschrijving van het begrip gezondheid, een abortus ondergaan, toch nog voor de rechtbank moeten verschijnen om daar te horen, na alle erbij horende medische expertises en tegenexpertises, dat «gezondheid» niet zover gaat. Daarom moest er een indicatie worden gehanteerd die veel beter al die individuele elementen van een heel levensverhaal omvat. Vandaar het begrip nood situatie zoals het verwoord wordt door het meerderheidsstandpunt in het rapport.

Deze indicatie wordt trouwens ook gehanteerd in Frankrijk. Sommigen beweren dat het voorstel, wanneer het wordt goedgekeurd, zal leiden tot een van de meest verregaande en rijpe wetgevingen ter zake, verder dan bijvoorbeeld de Franse wetgeving. Welnu, wij geven met een aantal elementen een inhoud

aan het begrip noodsituatie. Wij gebruiken hiervoor geen opsomming, want dit zou een negatie zijn van het multidimensionale van deze problematiek. Wij geven een echte inhoud aan het begrip noodsituatie, door een garantie te scheppen voor een waarachtige dialoog tussen vrouw en dokter. Volgens de Franse wetgeving wordt het feit dat een vrouw een dokter raadpleegt, al als een bewijs van de noodsituatie beschouwd.

Niettegenstaande al de uitleg dienaangaande in de memorie van toelichting en tijdens de bespreking in de commissie doet zich op het ogenblik nog altijd hetzelfde fenomeen voor. De indicatie «noodsituatie» is het boegbeeld van de tegenstanders van het voorstel. Zij beweren dat «noodsituatie» kan worden gebruikt voor om het even welk onzinnig verhaal van een vrouw die abortus vraagt. Volgens hen maakt het voorstel abortus à la carte, vrije abortus mogelijk. Bij emotioneel zwaar geladen discussies durft men wel eens een loopje nemen met de waarheid. Dit is geen eerbiedwaardige tactiek. Wij beseffen echter reeds geruime tijd dat men niet zo kieskeurig is in de keuze van de argumenten. Dit grieft niet zo zeer, voor mijzelf maar ik vind het wel kwetsend voor de vrouwen die met deze vraag komen en die veelal als zwaargehavend zijn door hun levensomstandigheden.

Ik zeg wel veelal en niet altijd. Sommige vrouwen zullen een gewone tegenslag, misschien zelfs een ongemak als onoverkomelijk ervaren en zo doen voorkomen. Ik weet echter uit ervaring dat er in de klinieken en centra die nu buiten de bestaande wet zwangerschapsafbrekingen uitvoeren, bijna geen simulatie is. Zo er al comfortabortussen zijn, is het niet daar dat de aanvragen binnenkomen. Zij vergen geen enkel verhaal, geen enkele staving. Zij gebeuren momenteel, zoals decennia geleden, in totale privacy en met veel geldmiddelen. Ondanks deze gevallen, waarvoor de huidige strafwet nog nooit een rem is geweest, wil ik evenwel niet blind blijven voor heel veel persoonlijk leed dat noch door alle mogelijke sociale voorzieningen, noch door alle maatschappelijke hulp, noch door alle morele bijstand kan worden verholpen.

Jaren geleden heb ik van de hand van een pater-jezuïet die trouwens pleitte voor het gedeeltelijk onstrafbaar maken van abortus, een van de meest hoogstaande benaderingen van deze problematiek gelezen: de vraag naar abortus komt voort uit het feit dat mensen meer dan vroeger een dramatisch element in hun leven afwijzen. Dat zal wel juist zijn. De welvaartmaatschappij tracht door het solidariteitsbeginsel en door de verzekeringsystemen zoveel mogelijk iedereen te wapenen voor dramatische elementen. De levensverwachting van iedereen ligt hoger, er moet minder worden opgeofferd en men kan zich minder ontzeggen.

Wat wil men? Een kunstmatige terugkeer naar het verleden, naar het fatalisme van de lotsbestemming? Of, willen wij ons bezinnen over de middelen die aan onze maatschappij meer diepte en meer inzicht kunnen geven en minder egoïsme laten bestaan? Het zal zeker niet met de strafwet zijn dat wij dit doel zullen bereiken.

In het debat dat ons nu bijeenbrengt, jammer genoeg zonder ons te verenigen, zouden wij bouwstenen kunnen aanbrengen voor zulk een maatschappij. De indieners van het voorstel hebben daarvoor trouwens reeds een basis gelegd. De dialoog met de dokter, de gesprekken tijdens de bedenktijd, het inzicht in de draagwijdte van de beslissing dienen niet om wat zand te strooien in de kritische ogen. Zij moeten ervoor zorgen dat, zoals in Nederland, het aantal abortussen wordt teruggedreven. De Belgische vrouwen die in het buitenland een abortus ondergaan, krijgen momenteel deze raadgevingen, deze bedenkingen en nazorg niet. Het aantal abortussen zou worden teruggedreven omdat er minder recidive, meer informatie, meer bijstand en meer hulp zullen zijn die niet in meer algemene regels worden gegoten, maar voor elk individueel geval zullen worden gebruikt bij de dialoog die voorafgaat. Hoe voelen wij de momenteel totale en zo aangeroepen controle van de rechterlijke macht aan die, zo zegt men, door het onstrafbaar maken zou verloren gaan?

Is een veel beperkter indicatie van abortus dan de oplossing? Ik meen dat het leven of een zware ziekte van de vrouw dit al evenmin zijn.

Er wordt momenteel veel gepraat over de restrictieve, voor iedereen aannemelijke indicatie van de verkrachting van de vrouw die, dat voegt men er graag aan toe, heel uitzonderlijk is en dus een toegeving is die er eigenlijk geen is.

Mag ik eraan herinneren dat wij enige maanden een nieuwe wet hebben betreffende de verkrachting, met een definitie van het misdrijf waardoor het perfect mogelijk is dit misdrijf in het huwelijk te plegen, wat een grote vertekening in de «incidentie» ervan zou kunnen betekenen? Stel u voor, processen waarin verkrachting wordt bewezen en daarna een *de plano*-abortus wordt toegestaan. Wij hebben nog levendig in onze herinnering de *de plano*-echtscheidingen na overspel en de evolutie hiervan de jongste jaren.

Mijnheer de Voorzitter, op dit ogenblik zou ik het hierbij willen laten. Ik zal nog de gelegenheid krijgen een aantal detailpunten te behandelen tijdens het verloop van dit debat en hoogstwaarschijnlijk ook bij de replieken.

Ik meen mijn houding als parlementslid en ook als mens met een geweten te hebben verantwoord. Ik vraag u dus niet, collega's, een overwetsvoorstel aan te nemen dat immoreel is. Met de woorden van Jean Dabin, die in Leuven de leermeester is geweest van zovele generaties juristen, zou ik willen zeggen: «La loi est immorale lorsqu'elle commande de faire ce que la morale réproûve ou quand elle interdit de faire ce que la morale commande.» Noch het ene, noch het andere, is in dit voorstel het geval. (*Applaus.*)

De Voorzitter. — Het woord is aan de heer Arts.

De heer Arts.— Mijnheer de Voorzitter, ik wens voorafgaand, en niet alleen omdat het de gewoonte is, maar omdat ik het oprecht meen, al degenen die hebben meegewerkt aan de totstandkoming van het verslag en uiteraard de twee rapporteurs te feliciteren voor het geleverde werk.

In drievoudig opzicht is het ons onmogelijk het voorstel Lallemand-Herman-Michielsens aan te nemen. Zowel vanuit ethisch oogpunt als vanuit politieke overwegingen, en niet in het minst vanuit juridisch standpunt, zijn er onoverkomelijke bezwaren aan dit voorstel «zonder wijzigingsmogelijkheden».

Het is eerder uitzonderlijk en mijns inziens de eerste maal sedert de huidige samenstelling van de Senaat dat een bespreking aan de orde wordt gesteld van een tekst met verregaande ethische inslag.

Vaststellend dat er veel oneigenlijk gebruik wordt gemaakt van het begrip «ethiek» veroorloof ik mij, alvorens grondig op het voorstel zelf in te gaan, enkele algemene beschouwingen te formuleren ten einde mijn standpunt duidelijk in zijn referentiekader te situeren.

Zulks is des te meer aangewezen omdat dit debat niet kan worden losgemaakt van een veel ruimer debat over «het leven» met de blijvende noodzaak hier regulerend op te treden.

Waar het een verworvenheid is dat onze beschaving respect opbrengt voor het leven, worden er thans cruciale vragen gesteld over leven en dood, zeker nu de vooruitgang van wetenschap enerzijds het overleven van zwakkeren bevordert met de eruit voortvloeiende kost die tot keuzen dwingt, en de vooruitgang van de wetenschap die anderzijds sedert 1950 met de ontdekking van het DNA, het chromosoom dat de erfelijkheid draagt, een machtsdrang in zich houdt via de manipulatietechnieken. Die genetische manipulatie kan immers leiden tot veredelingsstechnieken die ons zullen dwingen tot een ethische keuze.

Vorige sprekers, zoals de heer Lallemand, hebben uitdrukkelijk gesteld dat dit voorstel niet in zulk groot ethisch kader diende te worden gezien. Een indiener, en niet de minste, heeft zelfs in commissie gezegd dat hij radicaal tegen euthanasie gekant was. Toch meen ik dat tegenover leven en dood slechts één ethische houding mogelijk is.

Daarom dus enkele voorafgaande algemene beschouwingen over ethiek.

Ethiek aanzie ik als een aanbod om het menselijk handelen te verantwoorden in het geheel van een waardenpatroon, van een rangorde van waarden.

Nu zijn waarden op zichzelf niet abstract. Waarden zijn gericht op mensen, op een groep mensen, op een cultuur of beschaving. Dit verklaart meteen dat zij in een ethisch geheel kunnen evolueren, zich specificeren en zich zo soms verliezen in een deelethiek.

Essentieel is dat in het steeds versnellende veranderingsproces, hoofdkenmerk van onze tijd, de grondgedachte van één ethiek, namelijk het welzijn van ieder mens, niet mag verloren gaan.

Het antwoord op de vraag: « Wat is goed voor ieder mens? » moet daardoor als het ware een universeel karakter hebben.

Het is slechts in zulk perspectief dat ik durf een onderscheid te maken tussen een ethische benadering voor een persoonlijk handelen en een ethische benadering voor een maatschappelijk gedrag.

De verantwoordelijkheid van en voor de gemeenschap kan impliceren dat het eigen intieme waardeoordeel tegengesteld is aan een maatschappelijke voor te houden gedragscode.

Dit is een nieuw gegeven. Dit is de permanente uitdaging, het steeds weerkerend dilemma voor de verantwoordelijke gezagsdragers.

Deze tegenstelling kan niet door een pragmatische houding worden overbrugd in situaties waar de meest scherpe waardenkeuzen fundamenteel in conflict komen.

Het is mijn overtuiging dat de waarde van de individuele vrijheid van de vrouw de ethische grondslag is van dit wetsvoorstel. Reeds in de memorie van toelichting wordt zulks uitdrukkelijk gesteld als « het nieuwe waardeoordeel van de vrije geëmancipeerde vrouw ».

De ethische benadering van de indieners van het voorstel gaat echter verder dan de benadrukking van dit nieuwe waardeoordeel der vrije geëmancipeerde vrouw. Zij stellen uitdrukkelijk deze waarde boven de waarde van « eerbied voor het leven ». Dat is de kern van het debat.

De indieners ontkennen de waarde van het ongeboven leven niet, maar in hun ethiek, in hun waardenschaal, plaatsen zij de individuele vrijheid van de vrouw boven het ongeboven leven.

Zij doen dit op radicale wijze, zich aldus aansluitend bij een belangrijke stroming in onze samenleving die het « vrije individu » als opperste goed voorhoudt. Dat is de « ik »-maatschappij, die de « andere » als een bedreiging van het « ik » aanziet. Dat is de « ik » vrouw, die het « andere-leven-in-mij » als storend, als bedreigend voor het « ik » ervaart.

Die ethische benadering stellen de indieners van het voorstel op fundamentele wijze. Zij weigeren de discussie over de waardenhiërarchie en willen hun ethische visie aan de gemeenschap opleggen, zonder nuances, zoals zal blijken uit de tekst.

Waar de strafwet de ethische norm van respect voor het ongeboven leven sanctioneert, stellen de indieners voor — nota bene — in dezelfde strafwet deze ethische norm ondergeschikt te maken aan de ethische norm van de individuele vrijheid van de vrouw.

De fundamentele houding van de indieners kan op diverse punten worden aangetoond.

1° De indieners van het voorstel brengen het begrip « nood-situatie » terug tot « de vaste wil » van de vrouw.

Wellicht was het aanvankelijk de bedoeling van sommige indieners zwangerschapsontbreking in geval van echte nood-situatie niet strafbaar te maken.

Deze zienswijze kan worden geapprecieerd aangezien iedereen het probleem van de zwangere vrouwen in een nood-situatie erkent.

Maar uit de toelichting bij het voorstel en uit het verslag van de discussie in de commissie blijkt dat de indieners met de omschrijving « nood-situatie », die situatie bedoelen waarbij de vrouw weigert haar zwangerschap uit te dragen.

De indieners geven bijgevolg aan het begrip nood-situatie een louter subjectieve inhoud met als eindstelling de nood-situatie « is » of « volgt uit » de weigering om de zwangerschap uit te dragen.

Zo mijn besluitvorming niet met de werkelijke interpretatie van de indieners zou overeenkomen, wil ik hen toch even citeren.

Ik lees op pagina 82 van het verslag: « Volgens de indieners van het wetsvoorstel zijn het niet de motieven die een zwangerschapsafbreking rechtvaardigen, maar wel feitelijke subjectieve toestand. De motieven kunnen zeer uiteenlopend zijn, ogenschijnlijk zelfs banaal, en toch uiting geven aan een overtuigende weigering. Omgekeerd kan een vrouw uitstekende motieven hebben om voor zwangerschapsafbreking te kiezen, verkrachting, abnormaal kind, en het toch niet doen. Bijgevolg is het motief op zichzelf geen voldoende reden en kan het niet van doorslaggevende betekenis zijn. Bovendien komt het niet aan de arts toe om de objectiviteit van de motieven te controleren. »

En luidens bladzijde 90 van het verslag heeft collega Lallemand gezegd: « Een vrouw kan zich vergissen inzake de omvang van haar financiële moeilijkheden en toch in een nood-situatie verkeren: men moet haar op die vergissing wijzen, maar indien zij vastbesloten blijft, kan de zwangerschapsafbreking haar niet geweigerd worden. Met andere woorden, dat de voor een nood-situatie aangevoerde motivering echt is of niet te loochenen valt, betekent volgens spreker nog niet dat aan die nood-situatie een soort legitimiteit wordt verleend; maar dat de motivering onjuist is of verkeerd wordt ingeschat, betekent evenmin dat die nood-situatie daardoor zou verdwijnen. »

De stelling van de indieners is dus dat een zwangere vrouw, die haar zwangerschap weigert en om een abortus verzoekt, daardoor in een nood-situatie verkeert.

Voor haar volgehouden weigering om de zwangerschap uit te dragen, hoeft ze geen motieven voor te leggen. Het is niet zo dat ze de abortus vraagt omdat ze in een nood-situatie verkeert. Precies omgekeerd. Ze is in een nood-situatie omdat ze een abortus vraagt.

2° Alle amendementsvoorstellen om het begrip « nood-situatie » nader te omschrijven, er een « objectieve » inhoud aan te geven, mede met het oog op de latere toetsing door de rechter werden eigenlijk als niet bespreekbaar afgewezen en verworpen.

3° Dat het de indieners van het voorstel erom te doen was abortus te legaliseren tijdens de eerste twaalf weken van de zwangerschap, bleek het duidelijkst toen ze in commissie zelf een amendement indienden om de beoordeling van de « nood-situatie » door de strafrechter uit te sluiten.

In de tekst staat zeer duidelijk, in artikel 2, 2°, c: — het gaat over de geneesheer tot wie de vrouw zich wendt om haar zwangerschap te laten afbreken: « ... zich vergewissen van de vaste wil van de vrouw om haar zwangerschap te laten afbreken. »

Er staat niets in over een nood-situatie. In de volgende paragrafen staat dat de appreciatie over de vaste wil en nood-situatie van de zwangere vrouw soeverein is. Maar in de tekst die van toepassing is staat: « zich vergewissen van de vaste wil van de vrouw », en dus alleen maar daarvan.

Een aantal leden hadden de indieners erop gewezen dat het oorspronkelijk voorstel ertoe zou leiden, dat de strafrechter de « nood-situatie » zou dienen te beoordelen.

Tijdens de discussie in de commissie plaatste een lid de indieners voor een duidelijke keuze: « ... ofwel wordt het begrip « nood-situatie » gehandhaafd en in dat geval hebben de rechtscolleges het recht om dat begrip te interpreteren, mocht er geen verschil ontstaan, ofwel wordt de tekst gewijzigd in die zin dat de vrouw in de loop van de eerste twaalf weken, indien zij dat werkelijk wil, kan besluiten haar zwangerschap af te breken. In dat geval kan er geen controle meer komen door de rechtbanken. »

Voor de indieners was deze keuze echter iets te duidelijk. Wellicht beducht voor de publieke opinie, hebben ze een « middenweg » bewandeld: het begrip « nood-situatie » blijft, doch de toetsing door de rechter wordt expliciet uitgesloten.

Merkwaardig is wel dat, volgens het aangenomen amendement, niet de beoordeling door de vrouw van de « nood-situatie » soeverein is, zoals vaak werd verdedigd door de indieners, doch wel de beoordeling van de geneesheer.

Als hij zegt dat de vrouw de « vaste wil » had, dan kan dat niet meer worden betwist, zelfs niet door de vrouw.

De essentie van hetgeen in het voorstel wordt voorgehouden is dat de vrouw die in de eerste twaalf weken van haar zwangerschap de vaste wil heeft om deze zwangerschap af te breken niet strafbaar is, als ze zulks ten opzichte van een geneesheer voorhoudt. De beoordeling daarover wordt onttrokken aan de strafrechter en toebedeeld aan de geneesheer.

Men kan wellicht spreken van een geneesheer die een rechterlijke functie heeft maar dan bijna als een exequatur rechter, die de vaste wil akteert en dientengevolge in de vastgestelde voorwaarden zes dagen later mag overgaan tot uitvoering van de akte.

4° Mocht de geneesheer tot wie de zwangere vrouw zich wendt met het verzoek om zwangerschapsonderbreking, zulks weigeren, dan mag de vrouw zich tot een andere geneesheer richten.

Op bladzijde 100 van het verslag lees ik de interpretatie van de indieners: «Eén van de indieners voegt hier nog aan toe dat de vrouw — indien de geneesheer mocht oordelen de ingreep niet te kunnen uitvoeren — zich tot een andere geneesheer kan wenden en haar toestand aan diens oordeel onderwerpen, waardoor de ingreep toch mogelijk wordt» en op bladzijden 105-106 lees ik: «Wanneer de geneesheer tot de bevinding komt dat er, wat hem betreft, geen noodsituatie is, kan hij neen zeggen, maar dan heeft de vrouw van de andere kant het recht haar probleem aan het oordeel van een andere geneesheer te onderwerpen. Dat is niet abortus op aanvraag, maar het afwegen van verschillende appreciaties.»

Die laatste zin is in strijd met de tekst en de uitleg en bewijst enkel hoe de voorstanders van het voorstel de evidentie dat het *in casu* gaat om abortus op aanvraag loochenen.

Een zwangere vrouw mag abortus plegen als ze maar een geneesheer vindt die zulks — ingevolge haar vaste wil — wil uitvoeren onder formele en inderdaad, hygiënisch-medische voorwaarden.

Dit is toch de zuiverste toepassing van de individuele vrijheid, zonder enige rekenschap te moeten afleggen.

Het is dus vanuit ethisch standpunt dat ik vaststel dat de indieners van het voorstel onwrikbaar blijven vasthouden aan de overheersende waarde van de individuele vrijheid van de vrouw boven de waarde van en het respect voor het ongeboren leven. Dit ethisch standpunt van de indieners is begrijpelijk, maar sociaal-ethisch niet aanvaardbaar en fundamenteel extreem. En, zoals een van de indieners van het voorstel in een andere context zegde: «Uiteraard is geen dialoog mogelijk met degenen die een extreem standpunt innemen.»

In politiek opzicht stellen de auteurs zich eveneens te scherp op.

In ons land is er reeds geruime tijd een beleid, uitgestippeld door het college van procureurs-generaal, om geen vervolgingsbeleid, laat staan opsporingsbeleid, toe te passen inzake de strafwetartikelen met betrekking tot de zwangerschapsonderbreking.

Door dat beleid werden vervolging en veroordeling van een «echte» noodsituatie voorkomen.

Er is daardoor geen rechtsonzekerheid en de rechtsstaat is niet in gevaar.

Trouwens, een zeer groot percentage van opgeloste misdrijven wordt door het openbaar ministerie om allerlei motieven geseponneerd. Voor een groot deel gaat het hierbij om overtredingen van geringe omvang, maar er zijn ook ernstiger aangelegenheden, zeker inzake de zogenaamde witte-boordencriminaliteit. Dit is echter geen reden om de strafwet te veranderen. Er bestaan vele voorbeelden om dit aan te tonen, maar ik geef er slechts één. Het roekeloos rijden en het rijden onder de invloed van alcohol worden niet steeds opgespoord en vervolgd. Moet daarom de strafwet worden gewijzigd? Wat dit betreft zullen mijn collega's nog antwoorden op de uiteenzetting van de heer Lallemand.

Ann. parl. Sénat de Belgique — Session ordinaire 1989-1990
Parlem. Hand. Belgische Senaat — Gewone zitting 1989-1990

De strafwet behoudt, zelfs bij niet-systematische toepassing, een bijzonder belangrijk maatschappelijk signaal dat niet lichtvaardig mag worden gewijzigd.

Zelfs al is het maatschappelijk gedrag gewijzigd, dan is het «toegeven» in de «aanpassing» van de wet veel meer dan het achterna hinken van de werkelijkheid. Het houdt immers de kans in dat eens «alle banden los» het maatschappelijk gedrag de pedalen verliest en *in casu* toch het respect voor het ongeboren leven als waarde verliest.

Met het voorstel, zoals het is ingediend, hebben de auteurs echter een zware politieke optie genomen, die ook indruist tegen de overgrote meerderheid van de publieke opinie. Zij geven daarbij het verkeerde maatschappelijk signaal. Wij allen willen begrip tonen voor echte noodsituaties en zijn geen rechters die individuen veroordelen.

Maar, op een ogenblik dat de welvaart en de vrede — wij kennen voor het eerst in onze geschiedenis in West-Europa een periode van afwezigheid van oorlog van nu al 45 jaar — aan ieder van ons meer vrijheid geeft — dit is van zeer groot belang voor het waarde-aanvoelen —, op een ogenblik dat oude taboes, zoals over seksualiteit, terecht zijn afgebroken, op een ogenblik dat de lichaamscultuur in al haar aspecten — en er zijn er heel veel goede bij — alle kansen krijgt, dreigt door een ongebreidelde permissiviteit onze geestelijke weerstand te breken.

Op dat ogenblik gaan wij bevestigen dat ongeboren leven niet belangrijk genoeg is om zeer sterk verdedigd te worden.

Het ontwerp leidt ook niet tot responsabilisering van de vrouw, geeft geen kans tot ethische benadering door de vrouw, brengt geen teken van solidariteit. Als het voorstel wet wordt, moeten zij die dan in moeilijke omstandigheden en op de rand van echte noodsituaties het ongeboren leven wel uitdragen, zich als idealistische minderheid beschouwen?

Trouwens, vanuit politiek maatschappelijk standpunt stel ik ook vast dat dit voorstel de emancipatiebeweging van de vrouw geen dienst bewijst.

Integendeel, het zo bestreden rollenpatroon van de vrouw, die de alleenzorg heeft voor alles wat met kinderlast te maken heeft, wordt op een bijzonder pijnlijke wijze bevestigd. Volgens dit voorstel moet de vrouw haar zwangerschapsproblematiek alleen oplossen. Er wordt alleen op haar verantwoordelijkheid, alleen op haar beslissing, een vaste wil noemt men dat eufemistisch, een beroep gedaan.

Waar is de verantwoordelijkheid van de man? Heeft hij bij de totstandkoming van de zwangerschap geen evenwaardig aandeel? Draagt hij geen evenwaardige verantwoordelijkheid?

Vraagt onze eigentijdse gezinsbenadering niet dat in alle omstandigheden vrouw én man zich inspannen voor de opvoeding van hun kinderen?

Waarom zou er voor die gezamenlijke opdracht, die in een gezamenlijke verhouding tot stand kwam, een hiaat zijn tussen conceptie en geboorte? Met andere woorden, is alleen de vrouw verantwoordelijk voor het beginnend leven? Volgens de indieners van het wetsvoorstel wel. Zij verwerpen immers de medeverantwoordelijkheid van de man voor het ongeboren leven, ook daar nemen zij een zeer fundamentele houding aan.

De vraag kan worden gesteld in hoeverre de samenleving gestalte geeft aan de wens om het ongeboren leven in alle opzichten een kans te geven.

Er worden geregeld zogenoemde «positieve maatregelen» voorgesteld en uitgevoerd. Ik verwijs naar de versoepeling van de wetgeving op het bestaansminimum ten voordele van de ongehuwde moeders en naar de aangekondigde wetgeving voor een solidariserende vergoedingen voor zwangere werknemers.

Waar blijft echter het emancipatieplan ter ondersteuning van een al dan niet alleenstaande vrouw die haar jonge ongeboren leven wil behouden, zonder daardoor achteruit te worden gesteld? Binnen de sociale zekerheid worden de beschikbare saldi van de sector kinderbijslag overgeheveld naar andere secto-

ren zoals de ziekte- en invaliditeitsverzekering. Kan een deel van die saldi niet worden aangewend voor de preventieve bescherming van het leven? De contraceptie wordt, terecht, gedeeltelijk terugbetaald. Kan er niet worden gedacht aan bijkomende vergoedingen voor sociaal-economische noodsituaties?

Met geld lost men niet direct ethische problemen op, maar geld is nog steeds de waarderingsfactor bij uitstek.

Ook buiten de nationale bevoegdheid kan er worden opgetreden.

Waar is het OCMW dat een gecoördineerd aanbod formuleert voor zwangere vrouwen in een noodsituatie, met een voor het eigen OCMW geldende norm van verhoogde materiële en immateriële bijstand?

Krijgen de specifieke vrije initiatieven voor opvang van zwangere vrouwen dezelfde kansen als de zogenoemde vrouwenhuizen?

Zijn er wel voldoende vrije en gemeenschapsinitiatieven? Kunnen de gezinsbewegingen geen initiatief nemen? Kan er geen «gezinsopvang» worden georganiseerd, zoals de thuisgezondheidszorg voor de zieken en de opvangmoeders voor de kinderen?

De beantwoording van die vragen primeert op de huidige discussie.

Daartegenover doe ik de voorstanders van een strafwetwijziging een politiek voorstel: beperk uw voorstel tot echte levensbedreigende en controleerbare noodsituaties, desnoods via een geneesherencollege, waartegen de rechter moeilijk zal kunnen optreden. Dan bewijst u, niet ons, maar de samenleving een grote dienst. Wij kunnen *hic et nunc*, uw motivering kennend, niet instemmen met uw voorstel.

Meer in het bijzonder wil ik vanuit politiek oogpunt een zekere eigenaardige houding van sommige indieners bekritisieren met betrekking tot de rol die in het voorstel is toebedeeld aan de geneesheer.

Wij hadden het voorrecht om in de commissie de uiteenzettingen te kunnen waarderen van collega's senatoren-geneesheren, die getuigenis aflegden van hun dilemma's bij confrontaties met vrouwen in echte noodsituaties.

Wij lezen in het verslag welke hoge maatschappelijke waardering er in bijna alle toespraken wordt toegekend aan de geneesheer.

Toch wordt zijn functie in de vertrouwensrelatie geneesheer-zwangere vrouw in moeilijkheden eigenlijk beperkt tot die van een soort notaris die de vaste wil van de vrouw mag acteren en dienvolgens binnen een medisch verantwoord patroon mag handelen.

Buitendien wordt de geneesheer in een strafrechtelijke situatie vrijgesteld van een rechtelijke toetsing. Met andere woorden, de rechter kan niet optreden en zich niet uitspreken over het gedrag van de geneesheer, dus ook niet oordelen of dit gedrag in overeenstemming is met de medische deontologie.

Ik citeer opnieuw het verslag, pagina 140, waar een verdediger van het voorstel zegt: «De tuchtrechtelijke overheden zijn evenmin als de strafrechter bevoegd om de appreciatie van de geneesheer te beoordelen, omdat die appreciatie valt binnen het kader van de individuele benadering van de geneesheer in zijn relatie tot de vrouw.»

Ik zal aandachtig luisteren naar de voorstanders van het huidige voorstel, als het wetsontwerp op de orde van geneesheren ter bespreking wordt voorgelegd.

In dat ontwerp wordt immers bepaald dat magistraten, rechters dus, in meerderheid zitting zullen hebben, alleszins in de tuchtraden van beroep.

Als de indieners van het thans behandelde voorstel bij de behandeling van het ontwerp op de orde van geneesheren een consequente houding aannemen, dan zullen zij ook in dat ontwerp de taak van rechters in de beoordeling van de deontologie moeten bestrijden.

Ook vanuit zuiver juridisch standpunt is het voorstel niet aanvaardbaar en totaal incoherent.

Het is om te beginnen strijdig met de Grondwet. Het wetsvoorstel sluit uit dat de appreciatie van de geneesheer over de vaste wil en de noodsituatie van de zwangere vrouw voor de rechter wordt aangevochten, althans wanneer de zwangerschapsonderbreking werd uitgevoerd in de voorwaarden bepaald in artikel 350 van het Strafwetboek. Deze bepalingen zijn niet in overeenstemming met de Grondwet.

Met betrekking tot de rechterlijke macht, meer bepaald de bevoegdheid om te oordelen over de overtreding van de strafwet, is de Grondwet eerder reticent. Alleen artikel 98 van de Grondwet bepaalt expliciet: «De jury wordt ingesteld voor alle criminele zaken, alsmede voor politieke misdrijven en drukpersmisdrijven.» In de Grondwet wordt niet expliciet bepaald dat de strafrechtbanken bevoegd zijn voor de overige misdrijven. Orban schrijft in *Droit constitutionnel* over dit stilzwijgen van de Grondwet: «Le principe de compétence répressive exclusivement judiciaire est tellement traditionnel, tellement ancré dans nos mœurs et tellement sacré aux yeux de tous, que le Congrès national n'a pas songé un seul instant à en douter ni à le garantir soit par un texte positif, soit par un texte interdisant d'y porter atteinte.»

Zo de Grondwet niet expliciet de strafrechtelijke bevoegdheid van de hoven en rechtbank bepaalt, wordt toch aangenomen dat ze wel impliciet voortvloeit uit artikel 30 van de Grondwet. Artikel 30, eerste lid, van de Grondwet bepaalt: «De rechterlijke macht wordt uitgeoefend door de hoven en rechtbanken.»

De rechterlijke macht in de zin van dit artikel is de macht die de wetten en bijgevolg ook de strafwetten toepast op de concrete gevallen. Ik verwijs hier naar een artikel van de heren Dor en Braas, «La Constitution», in *Les Nouvelles* van 1935 en naar de *Dictionnaire de Droit administratif* V^o van de heer Giron.

Uit het artikel 30 van de Grondwet volgt dat de hoven en rechtbanken de volheid van de rechtsprekende functie hebben met uitzondering van deze over de politieke rechten die bij wet aan administratieve rechtscolleges kunnen worden toevertrouwd, zie artikel 93 van de Grondwet, en met uitzondering van de misdaden, politieke misdrijven en persmisdrijven die door de jury worden beslecht, volgens artikel 98 van de Grondwet.

Wij gaan er bijgevolg van uit dat artikel 30 van de Grondwet de bevoegdheid van de hoven en rechtbanken in strafzaken impliciet bepaalt door hun de rechterlijke macht op te dragen.

De stelling van een voorstander van het amendement dat in de commissie werd ingediend over de soevereine beoordelingsmacht van de rechter, dat momenteel het fameuze artikel 2, 2°, c, uitmaakt, stelling die wordt weergegeven op bladzijde 140 van het verslag, is niet gegrond. Daar wordt gezegd dat artikel 30 van de Grondwet slechts voorziet „in de waarborgen ten opzichte van hem over wie geoordeeld moet worden, terwijl door het bestaan van een rechtvaardigingsgrond, over de betrokkene niet geoordeeld kan worden».

Artikel 30 wijst de bevoegdheid om recht te spreken toe aan de hoven en rechtbanken, en dit niet alleen om waarborgen te scheppen voor wie voor de strafrechter moet verschijnen, doch ook om een goede rechtsbedeling in het belang van de gehele samenleving te waarborgen.

De wetgever schendt de Grondwet door abortus strafbaar te stellen in geval er geen noodsituatie is, doch tegelijkertijd de toepassing van deze strafwet onmogelijk te maken, door de beoordeling van één van de constitutieve bestanddelen van het misdrijf aan de strafrechter te onttrekken.

Het blijft volgens het voorstel een strafbaar feit om als geneesheer een zwangerschap te onderbreken, wanneer de vrouw niet in een «noodsituatie» verkeert en/of niet de «vaste wil» heeft de ingreep te ondergaan.

De appreciatie van de geneesheer over de vaste wil en de noodsituatie van de zwangere vrouw, op basis waarvan hij aanvaardt de ingreep uit te voeren, kan echter niet meer worden aangevochten, indien is voldaan aan de in dit artikel bepaalde voorwaarden.

De letterlijke interpretatie van de tekst houdt in dat de appreciatie van de geneesheer niet meer kan worden voor de strafrechter gebracht, tenzij na de bekenenis van de geneesheer, maar het strafbaar feit blijft bestaan.

Het is strijdig met de Grondwet om een misdrijf te creëren, doch uit te sluiten dat degene die het misdrijf kan plegen, de geneesheer, voor de strafrechter wordt gebracht. Indien de noodsituatie van de vrouw een rechtvaardigingsgrond is, komt het aan de strafrechter toe zich erover uit te spreken of deze voorwaarde is vervuld. Zeker in het strafrecht geldt het beginsel *nemo iudex in causa sua*. Welnu, volgens het voorstel «is de arts een rechter die zich een oordeel vormt over de noodsituatie, wat een uiterst subjectieve situatie is». Meteen is de arts een rechter over zichzelf, niet meer onderworpen aan de strafrechter.

Het onderhavige wetsvoorstel staat ook op gespannen voet met het legaliteitsbeginsel zoals wordt bedoeld in het strafrecht. Dit legaliteitsbeginsel vindt men terug in de artikelen 7 en 9 van de Grondwet en in artikel 2 van het Strafwetboek. Het betekent dat de wetgever bepaalt welke handelingen met een sanctie moeten worden beteugeld. *Nullum crimen sine lege*. Het betekent ook dat de straffen voor de strafbaar gestelde gedragingen in de wet omschreven moeten zijn. *Nulla poena sine lege*.

In het voorstel blijft abortus een strafbaar feit en een misdrijf. De uitzonderingen zijn echter zo ruim gesteld dat er slechts in zeldzame gevallen een persoon wegens het laten uitvoeren van een abortus zal kunnen worden gestraft.

Er is hier een zodanig onevenwicht voorhanden tussen het principe enerzijds en de draagwijdte van de uitzonderingen anderzijds, zodat elke wettelijke basis ontbreekt om abortus, binnen de twaalf weken gepleegd, nog als een misdrijf te beschouwen. Toch staat het nog als dusdanig in de wet. Deze «theoretische strafbaarheid» is dan ook in strijd met het beginsel *nullum crimen sine lege*.

Om aan te tonen dat dit voorstel ook zuiver juridisch onaanvaardbaar is, voel ik mij verplicht ook de artikelen aan kritiek te onderwerpen en dit ter ondersteuning van de globale afwijzing.

Naast de grondwettelijkheidsvraag, meen ik te mogen stellen dat een analyse van de tekst moet leiden tot de vaststelling dat de indieners een incoherente en misleidende tekst voorstellen. Zij hebben het de publieke opinie voorgesteld als een oplossing voor de noodsituatie van de zwangere vrouw. Welk ook hun goede bedoeling en bewegens motivering kan zijn, uit de stand van het debat in de commissie blijkt duidelijk dat er geen inhoud wordt gegeven aan het begrip «noodsituatie» van artikel 2.

Mag ik de indieners ook vanuit zuiver juridisch oogpunt vragen waarom de begrippen hanteren waaraan ze geen inhoud geven, en zonder dat er beoordeling van die begrippen mogelijk is? Of moet ik dan toch besluiten tot hypocrisie? Ik vraag dus nogmaals duidelijkheid en openheid.

Reeds in commissie werd er uitvoerig op gewezen dat met betrekking tot artikel 1, wijzigend artikel 348 van het Strafwetboek, de toevoeging van de woorden «al dan niet geneesheer» *in casu* niet ernstig verantwoord is, als dit ook niet gebeurt in de aanhef van artikel 350.

De gelijkstelling van de geneesheer met alle mogelijke andere personen is verdedigbaar vanuit het principe gelijke behandeling, maar nu het voorstel een strafverzwaring voor de geneesheer uitsluit, blijft toch de vraag of het niet veel erger is als een geneesheer een vrouw aborteert tegen haar wil, dan als dat gebeurt door een onkundige. Moet aan het schenden van de zo geroemde en door mij ook geapprecieerde vertrouwensrelatie tussen arts en patiënt, geen bijzondere strafmaat toegemeten blijven?

Waarom wordt in artikel 348 van het Strafwetboek gewag gemaakt van «door enig middel», terwijl de oorspronkelijke tekst duidelijk was?

Ook vruchtafdrijving door geweld werd gestraft. Nu wordt «een middel» vereist. Het parallelisme tussen artikel 349 en artikel 352 wordt doorbroken ... Waarom? Een goede tekst wordt vervangen door een moeilijke te interpreteren tekst.

De constructie van artikel 2 dat artikel 350 van het Strafwetboek wijzigt, is verwarrend, totaal ongebruikelijk en ongewoon voor een parlementair initiatief die benaming waardig. Bepalingen van strafrecht, strafvordering en medische deontologie worden in één artikel verwerkt.

Heel duidelijk dient te worden gesteld dat de strafuitsluitende verschoningsgrond, opgenomen onder het tweede lid van het 1°, onderworpen is aan twee voorwaarden, zijnde:

- a) Vóór het einde van de twaalfde week;
- b) Door een geneesheer in een instelling; enzovoorts.

Bij de interpretatie van de voorgestelde waarborgen, zijn er een reeks onopgeloste vragen:

1. Wie gaat bepalen wanneer de bevruchting heeft plaatsgehad?
2. Wie kan op een week na bepalen wanneer de bevruchting heeft plaatsgehad?
3. Hoe moet dat gebeuren?
4. Aan de hand van welke gegevens?
5. Wie gaat bepalen of de zwangerschapsonderbreking «onder medisch verantwoorde omstandigheden» is gebeurd?
6. Wie zal nagaan of de voorlichtingsdienst de vrouw omstandig heeft ingelicht over de voordelen die aan de gezinnen worden gewaarborgd?
7. Welk is het gevolg als de voorlichtingsdienst niet «omstandig» heeft ingelicht? Wordt de zwangerschapsonderbreking dan strafbaar?

8. Is de aborterende geneesheer strafrechtelijk verantwoordelijk voor de degelijkheid van de voorlichtingsdienst?

Welke houding nemen de indieners van het voorstel aan omtrent de in commissie bij herhaling gestelde vraag, of ten aanzien van een minderjarige zwangere vrouw de tekst volstaat? Is zij juridisch handelingsbekwaam om de strafuitsluiting door mededeling van haar vaste wil te bekomen voor haarzelf en de optredende geneesheer?

Mijns inziens is het voorstel totaal gebrekkig ten aanzien van deze vraag. Het behoort immers tot een juiste medische praktijk dat bij een ingreep op de fysieke integriteit van een minderjarige, hetzij door chirurgische, technische of gelijk welke medische praktijk, de medicus de voorafgaande toestemming van beide ouders zal vragen. Het is enkel bij onmiddellijk levensgevaar dat de medicus op zijn persoonlijke verantwoordelijkheid een zelfstandige beslissing neemt.

In dit voorstel is geen «urgentie» mogelijk, vermits bij artikel 1 wordt voorzien in een verplichte tussenperiode van zes dagen.

Mijns inziens is, bij gebrek aan wettelijke omschrijving, de strafuitsluitende verschoning niet van toepassing in het geval van een minderjarige zwangere vrouw.

De zo beoogde rechtsonzekerheid neemt met dit voorstel toe.

Een soortgelijke vraag ten opzichte van de vrouw die niet over al haar geestesvermogens beschikt, is evenzeer onbeantwoord gebleven.

Het totaal ontbreken in het voorstel van de verantwoordelijkheid van de vader is in tegenspraak met onze rechtsregels.

Bestaat er geen procedure als de ontkenning van het vaderschap, die mee bewezen wordt door de onmogelijkheid van gemeenschap in de periode van 300 dagen vóór de geboorte?

Bestaat er geen regeling van het erfrecht ten voordele van het nog niet geboren kind?

Kan zich een procedure voordoen, waarbij in kort geding een vader de aanstelling vraagt van een curator *ad hoc* over het ongeboren kind om dan eventueel, samen met deze curator, een vordering in te stellen tegen de zwangere vrouw en/of de optredende geneesheer?

Zal de burgerlijke rechter in kort geding zich dan uitspreken over de al dan niet toepassing van strafuitsluitende verschoning?

Op al deze vragen bestaat geen antwoord, omdat het voorstel de materie eigenlijk buiten het strafrecht behandelt.

Nogmaals, de zo beoogde zekerheid wordt rechtsonzekerheid.

Wat is de sanctie op de bepalingen van artikel 2, wijzigend artikel 350, 2° tot 6°, van het Strafwetboek, die geen voorwaarden zijn voor de strafuitsluitende verschoning in hoofde van de geneesheer, vermits die voorwaarden alleen in 1° zijn opgenomen?

Bijvoorbeeld, de geneesheer moet de vrouw voorlichten inzake contraceptie. Zulks kan toch niet worden aangezien als een voorwaarde om een zwangerschapsonderbreking uit te voeren. Welke straf staat daarop indien hij dat niet doet? Wordt de zwangerschapsonderbreking dan retroactief strafbaar? De opsomming onder 2° en volgende hoort niet thuis in een strafwet.

Ik ben reeds zeer uitvoerig ingegaan op de zogenoemde rechterlijke functie van de geneesheer, zoals bepaald in artikel 2, 2°, c.

Aan het begrip «vaste wil» van de vrouw om haar zwangerschap af te breken werd weinig aandacht geschonken zowel in de memorie van toelichting als tijdens de bespreking in de commissie. Dient niet expliciet te worden bevestigd dat het moet gaan om de «vrije wil» van de vrouw? Dit schept echter problemen in de situatie waarin de vrouw door haar omgeving wordt aangezet tot abortus. Waar is de vrije wil van de rechtsonbekwame minderjarige en van de vrouw die niet over al haar geestesvermogens beschikt? Kan men nog spreken van vrije of vaste wil indien de vrouw haar zwangerschap als een psychologische dwang ervaart?

De bepaling in artikel 2, 5°, dat verpleegkundigen niet kunnen worden verplicht hun medewerking te verlenen aan zwangerschapsafbreking hoort niet thuis in een strafwetboek.

De deontologie van de verpleegkundigen is trouwens wel wat ingewikkelder. Er kan zich een situatie voordoen waarbij een verpleegkundige verplicht is mee te werken aan een zwangerschapsafbreking. Dit is onder meer het geval wanneer het leven van een slachtoffer moet worden gered.

Wat voorzien de indieners echter in de situatie zoals bepaald in artikel 2, 6°? Zijn ook dan de verpleegkundigen vrij om al dan niet mee te werken aan de zwangerschapsafbreking?

Aan de verpleegkundigen is trouwens niet de vrijheid gegarandeerd om hun weigering ook effectief te kunnen handhaven. De functie en het belang van verpleegkundigen is te groot om een bepaling van niet-verplicht optreden onduidelijk te omschrijven zoals het in dit voorstel gebeurt.

Artikel 2, 6°, werd in de commissie wellicht het minst besproken, hoewel het een zeer belangrijk punt is. De passus waarin wordt bepaald dat ook na de twaalfde week zwangerschapsafbreking mogelijk is, is onvoorstelbaar oppervlakkig. Uit de discussie in de commissie blijkt wel dat er een juridische beperking geldt van de termijnen waarbinnen zwangerschapsafbreking mogelijk is tot het ogenblik dat de vrucht potentieel levend en leefbaar geboren kan worden. Het is echter onverantwoord om dit niet in de tekst zelf op te nemen.

In geval van abortus na de twaalfde week is het ook erg onduidelijk wat de rol is van de geneesheer tot wie de vrouw zich wendt. Heeft hij dezelfde appreciatie macht als de geneesheer die betrokken wordt bij de procedure van zwangerschapsafbreking gedurende de eerste twaalf weken van de zwangerschap? Zijn met andere woorden, alle voorwaarden zoals bepaald in artikel 2, 2° tot en met 5°, eveneens van toepassing? Dit is blijkbaar wel de bedoeling van de indieners, maar het blijkt andermaal niet uit de tekst. Nochtans is niet de bedoeling, maar wel de tekst van de wet van doorslaggevende betekenis.

Op de opmerking van een commissielid dat vanaf de dertiende week na de conceptie de subjectieve «noodsituatie» van vóór die periode niet meer kan worden aangevoerd repliceert een van de indieners het volgende — ik citeer pagina 148, voorlaatste alinea: «Eén van de indieners merkt op dat de spreker zich wat dit punt betreft, vergist. De voorwaarden bepaald in het 1° tot en met het 5°, en dus ook de noodsituatie, gelden eveneens voor de zwangerschapsafbreking na de twaalfde week.»

Ik lees echter op pagina 152, vierde laatste alinea, de verklaring van een van de indieners: «De ernst van de kwaal kan worden beoordeeld door de hoven en rechtbanken. Het begrip gevaar voor de gezondheid kan met objectieve criteria gemeten worden en is dus controleerbaar, dit in tegenstelling met het begrip noodsituatie;»

Die tegengestelde uitleg vanwege twee indieners van het voorstel is onaanvaardbaar. Wat betekent het advies van een tweede

geneesheer, als de appreciatie van de geneesheer tot wie de zwangere vrouw zich wendde, soeverein is?

Wil de tekst zeggen dat het advies van een tweede geneesheer enkel beperkt is tot de omstandigheden omschreven in 6° en dat de inhoud van dat «advies» kan worden getoetst door de strafrechter?

Het blijkt dus andermaal hoeveel onduidelijkheden in het voorstel staan en alleszins hoe lichtzinnig het soevereine appreciatierecht van de geneesheer werd bepaald.

Tenslotte is er nog een bijzonder zware verklaring van de tekst.

Waar in de geldende tekst staat dat de vrouw die de afdrijving van haar vrucht veroorzaakt, gestraft wordt, wordt nu in het voorstel de vrouw enkel strafbaar gesteld voor zover ze «vruchtafdrijving laat verrichten ...», dit wil dus zeggen dat een vrouw die zelf, zonder tussenkomst van derden, vruchtafdrijving pleegt, niet meer strafbaar is.

In het licht van de voortschrijdende wetenschap wordt de deur hier niet op een kier, maar wagenwijd opengezet voor zwangerschapsafbreking zonder vaste wil noch noodsituatie. Ook de publiciteit voor «vruchtafdrijving zonder hulp» is dienvolgens mogelijk.

Veel erger nog is de vaststelling dat, bij ongewijzigde aanvaarding van het voorstel, er een ongelijke strafbaarheid ontstaat tussen enerzijds, de betrokken vrouw en anderzijds, de betrokken geneesheer.

Immers, door onder meer de constructie van artikel 2 is de behandelende geneesheer enkel strafbaar zo hij de voorwaarden, omschreven in het 1°, a) twaalf weken en b) medische omstandigheden, niet naleeft.

De vrouw blijft echter strafbaar, wanneer ze «opzettelijk een vruchtafdrijving laat verrichten buiten de voorwaarden gesteld in artikel 350». Dit behelst dus ook de onder 2° tot en met 6° omschreven voorwaarden.

Dit brengt bijvoorbeeld met zich dat indien de voorgestelde voorwaarde, die een wachttermijn oplegt van zes dagen, niet is vervuld, de vrouw strafbaar is, maar de geneesheer niet. Het is onbegrijpelijk dat zulke discriminatie wordt voorgesteld.

Ook juridisch moet ik besluiten, *non possumus*. Dit is geen juridisch aanvaardbaar voorstel. Een juridisch eerlijke vertaling van de bedoeling der indieners zou zijn: de bestaande strafwetbepalingen ongewijzigd laten en er enkel een artikel 350bis aan toevoegen: «In de gevallen door de wet bepaald is zwangerschapsafbreking evenwel geen misdrijf.»

De geneeskundige korpsen zouden dan nuttig, met de ervaring van hun individuele ethische opvattingen en gedragingen, en door de publieke opinie «gedragen» oplossing kunnen aanbrenge.

Ik meen te hebben aangetoond dat de oplossingen door de indieners van het huidige voorstel onmogelijk door ons kunnen worden onderschreven vanuit ethisch, politiek en juridisch oogpunt, omdat zij te fundamentele tegenstellingen oproepen.

Zolang immers wordt uitgegaan van een ethische stelling die het respect voor het ongeboren leven ondergeschikt maakt aan de waarde van de absolute individuele vrijheid van de vrouwen-in-verwachting-van-een-ander-leven, kan ik een daarop gestoeld wetsvoorstel niet aannemen noch amenderen omdat die ethische stelling voor mij niet amendeerbaar is.

Non possumus.

De gemiste kans met alle risico's daaraan verbonden, is heel erg en mag zich niet herhalen! (*Applaus.*)

De Voorzitter. — Het woord is aan de heer Seeuws.

De heer Seeuws. — Mijnheer de Voorzitter, de goedkeuring door de gemengde commissie van het wetsvoorstel inzake zwangerschapsafbreking dat we bespreken, was een belangrijk moment in het nu al meer dan 18 jaar durende debat nadat reeds in februari 1971 door de socialist, Willy Calewaert, het eerste wetsvoorstel werd ingediend dat abortus uit het strafrecht wou halen.

Nu we de bespreking in openbare vergadering van de Senaat hebben aangevat, zijn we toe aan de uitvoering van de belangrijke zin uit het regeerakkoord die stelt dat « het de taak zal zijn van het Parlement een eventuele wijziging te behandelen van de artikelen 348 tot 353 van het Strafwetboek, met eerbiediging van de gewetensvrijheid van een ieder », zoals dat al in verscheidene regeringsverklaringen was opgenomen.

Voor de socialisten, zowel gelovigen als vrijzinnigen, betekent zulks dat we — met zoveel als we zijn — in eer en geweten zullen oordelen, zoals we dat gedaan hebben bij de stemmingen in de gemengde commissie.

Zeër zeker, we zijn mede-ondertekenaars van het voorstel en dus voorstanders van de gedeeltelijke « depenalisering » van abortus. We zullen ook toelichten waarom, maar niemand zal ontkennen dat we hebben meegewerkt aan de verbetering van het oorspronkelijke voorstel door de amendering te aanvaarden die door verscheidene leden van de commissie werd gesuggereerd.

We vragen dan ook onze fractieleden een inspanning tot luisterbereidheid uit respect voor andermans overtuiging, met betrekking tot dit fundamenteel diepmenselijk probleem, zoals we dat ook verwachten van al onze collega's, zowel voorstanders als tegenstanders.

Terloops zij het gezegd, hoewel we het uiteraard als positief ervaren dat twee vrouwelijke collega's rapporteur zijn — en we wensen hen met het uitstekend verslag te feliciteren —, dat we betreuren dat zo weinig vrouwen aan de bespreking kunnen deelnemen.

Uiterekend in het Parlement handelen we nog veel te veel vanuit de begrippen gehanteerd in een mannenmaatschappij, ook wanneer het over levensproblemen gaat waarbij de vrouw intens is betrokken, zoals dat het geval was met de wet op de langstlevende echtgenoot, de wet op afstamming en adoptie, straks de wet op de meerderjarigheid en nu ook het wetsvoorstel inzake abortus.

Mijn collega's zullen me een tweede opmerking vooraf niet kwalijk nemen. Ik wil mijn weezin en ongetwijfeld ook die van vele collega's, over de politieke grenzen heen, uitdrukken over de methode waarbij wij met brieven en pamfletten, met kolommen en advertenties in kranten en tijdschriften, zelfs in telefonische bedreigingen in onaanvaardbare termen worden bestookt en bemodderd.

We hopen dat de eventuele influisteraars van dit verbaal geweld zich niet op die beschamende wijze in het debat zullen mengen. Daarvoor is de behandelde problematiek te delicaat en te belangrijk voor ons allen en voor de betrokkenen die in dit halfroed en via de media ons handelen nagaan en beoordelen.

Het zij nog maar eens herhaald dat niemand vóór abortus is, dat het een noodoplossing is en blijft, zolang voorbehoedsmiddelen falen. Daarom zijn we voorstander van een gedeeltelijke legalisering van abortus.

Het is daarenboven een oud probleem, waarmee ook onze voorouders reeds te maken hadden. De strafwet die we met dit voorstel willen wijzigen dateert trouwens van 1867.

Nagenoeg alle westerse landen hebben hun wetgeving ter zake in de jongste vijftien jaar aangepast. We blijven alléén achter, samen met Ierland, en exporteerden ons abortusprobleem naar Nederland en naar Engeland. Vandaar dat een bekend magistraat reeds cynisch verklaarde dat: « Abortus in België niet langer strafbaar is, behalve wanneer de ingreep in ons land wordt verricht. »

Abortus is dus geen verschijnsel van de zogenaamde « moderne tijd », geen gevolg van een al te losbandig seksueel leven en evenmin een daad van onverantwoorde, egoïstische vrouwen, zoals sommige conservatieve tegenstanders beweren.

Uit dezelfde kringen horen we vaak het argument dat, indien abortus gelegaliseerd wordt, het aantal zwangerschapsafbrekingen zal toenemen, vooral wanneer het, zoals men verwijtend beweert, *à la carte* zou kunnen. Wat een vreselijke beschuldiging naar onze moeders, onze vrouwen en onze dochters toe!

Uit cijfers uit het buitenland blijkt dat dit argument totaal onjuist is. Nederland bijvoorbeeld heeft het laagste abortuscijfer

ter wereld. Dit is niet alleen het gevolg van het niet-toepassen van een verouderde wetgeving vóór de aanpassing van de wet in 1984, maar ook — en dit is belangrijk en wordt te weinig herhaald — van een zeer grote openheid inzake de bespreekbaarheid van seksualiteit, een grote toegankelijkheid van voorbehoedsmiddelen en een systematisch beleid inzake seksuele voorlichting.

Integendeel, bij een liberalisering zal de zwangerschapsafbreking kunnen plaatshebben in medisch verantwoorde omstandigheden, in een voor de vrouw en de hulpverleners veilige omgeving, zonder angsten en ook zonder trauma's en schuldgevoelens.

De door dit wetsvoorstel beoogde wijziging van de strafwet betekent dat wij abortus uit de clandestiniteit halen, waardoor de ingreep wettelijk beschermd en onder de beste medische voorwaarden kan gebeuren en het « abortustoerisme » meteen kan worden gestopt.

Dit betekent dat er een grotere sociale gelijkheid onder alle vrouwen wordt tot stand gebracht. Ook hier staat helaas « hebben gelijk met weten ». Wie geld heeft is over het algemeen ook beter ingelicht en kan de ingreep in veilige omstandigheden in het buitenland laten uitvoeren en zó uit de « pakarmen » van de Belgische wetgeving blijven. Wie minder gegoed is en meestal ook minder goed is voorgelicht, is wel verplicht in de illegaliteit onder te duiken, wat niet altijd garant staat voor een medisch verantwoorde en begeleide verzorging.

Dezelfde tegenstanders van legalisering van abortus houden ons voor dat door de liberalisering van de strafwet het aantal geboorten nog méér zal dalen. Dit is blijkbaar onterecht wanneer we naar de ervaring in het buitenland kijken. De vraag om al of niet kinderen te krijgen hangt niet af van een al dan niet repressieve strafwetgeving, doch wel van het sociaal klimaat dat door de overheid wordt geschapen.

In tegenstelling tot de tegenstanders van het voorstel, zijn wij voor de bewuste houding dat de vrouw na medische consultatie en voorlichting, zélf moet kunnen beslissen. De vrouw is in deze materie vanzelfsprekend de meest betrokken partij, maar tot op heden wellicht de minst gehoorde.

Het principe van de zelfbeschikking wordt haar gewoon ontzegd hoewel het een essentieel element is in de onafhankelijkheid en de emancipatie van de vrouw. Of de vrouw bij het nemen van een dergelijk belangrijke beslissing de partner of andere mensen betreft, hangt af van de relatie met die mensen, en kan bijgevolg niet wettelijk worden opgelegd.

Wat de ethische benadering van het abortusbeleid aangaat vinden wij ons voor een goed deel terug in het pleidooi dat professor Etienne Vermeersch hield in de *Vlaamse Gids* van april 1973: « De morele optie die aan de grondslag ligt van mijn standpunt tegenover abortus, is de volgende: ik keur die daden af die voor gevolg hebben dat er op deze wereld nog meer lijden, honger en ellende komt dan er reeds is, en ik keur die daden goed die er toe bijdragen dat al deze vormen van miserie worden verminderd of geëlimineerd. »

De vraag naar de waarde van het « menselijk leven », als abstract gegeven kan voor mijn ethische houding slechts betekenis hebben in de mate waarin een directe relatie aanwezig is met het echte menselijk leven, het leven van de concrete mens: een wezen dat lijden en angst, hoop en vreugde kent.

Mijn rechtsfilosofische visie gaat uit van de vaststelling dat er voor menselijke en maatschappelijke problemen geen pasklare oplossingen bestaan. »

En professor Vermeersch gaat verder: « De ordening van het maatschappelijk leven berust dan ook op een beslissing op grond van een zekere consensus. Hoezeer men dit ook kan wensen, het blijft een illusie te hopen op een absolute fundering voor de rechtsregels. »

Anderzijds moet een criterium voor wat toelaatbaar en verboden zal zijn op redelijke gronden berusten, zoniet zou het te ver verwijderd blijven van het spontaan menselijk aanvoelen en daarom ook juridisch moeilijk hanteerbaar zijn.

De meeste tegenstanders van een abortuslegalisering blijven onverstoorde van de fictie uitgaan dat er in verband met deze problematiek een absoluut criterium zou bestaan, namelijk het

principe van « eerbied voor het menselijk leven vanaf zijn ontstaan ».

Dit beginsel berust op het standpunt dat er een aanwijsbaar begin van het menselijk leven zou zijn, in de zin van: « Volgens de biologie ontstaat de mens bij de conceptie. »

Deze stelling is onjuist, betoogde toen al professor Vermeersch. Om van een wetenschappelijke bewering of resultaat te kunnen gewagen moet men kunnen verwijzen naar een brede consensus onder de specialisten. Welnu, een consensus over deze stelling bestaat er onder biologen zeker niet. Wie het tegendeel beweert, moet nu toch eindelijk eens zijn bewijsmateriaal voorleggen.

Overigens, ook wanneer de biologen het praktisch zouden vinden dit beginsel te hanteren, dan heeft dit nog geen enkel gevolg voor onze visie, omdat de mens niet louter een biologisch wezen is maar ook vanuit andere wetenschappen, zoals de psychologie en de sociologie, moet worden benaderd. Tot daar een stuk wetenschappelijke, bio-ethische visie van de Gentse moraalfilosoof, Etienne Vermeersch.

Door het abortusprobleem te benaderen in termen van recht op leven van het embryo zou de rechterlijke macht zich daarenboven op een terrein begeven waar het eigen oordeel over leven, moraal of religie niet kan worden ontweken.

Een oplossing in die zin is dan ook uitzichtloos wegens de uiteenlopende meningen ter zake.

Het recht op vrije abortus is dus niet onbeperkt en moet worden afgewogen in samenhang met andere rechtmatige belangen van volksgezondheid en bescherming van een potentieel leven.

In 1973 oordeelde het Amerikaanse « Supreme Court » dat in het eerste trimester van de zwangerschap de privacy van de vrouw doorweegt, zodat zij autonoom de beslissing tot zwangerschapsafbreking kan nemen.

In het tweede trimester dient eveneens rekening te worden gehouden met het algemeen belang van volksgezondheid, dus van de gezondheid van de vrouw. Na de levensvatbaarheid kan de gemeenschap een doorslaggevend belang doen gelden en abortus verbieden.

Vandaar dat het eerste voorstel dat door onze collega Leona Detiège in 1977 werd ingediend, een pleidooi inhield voor het erkennen van vruchtafdrijving als een medische ingreep, in plaats van als een misdrijf. In die zin was het dan ook vérstrekkend wat betreft het zelfbeslissingsrecht van de vrouw.

Na de werkzaamheden van de staatscommissie voor Ethische Problemen in 1974 werden verschillende wetsvoorstellen ingediend, onder meer tot opschorting van de artikelen van het Strafwetboek inzake abortus. Door het verschil in benadering tussen het toenmalige wetsvoorstel van mevrouw Detiège en het wetsvoorstel van mevrouw Herman-Michielsens, kwam men helaas in een impasse terecht. Het is de verdienste van onze collega's dat men door samenspraak tot een compromis kwam, dat in de Senaat leidde tot het huidige gewijzigde wetsvoorstel Lallemand-Herman-Michielsens en in de Kamer tot het wetsvoorstel Detiège-Moureaux.

Ondanks de passage in de regeringsverklaring die een « sereen klimaat » moest waarborgen ten einde tot overleg te kunnen komen, zetten de rechtbanken op een totaal ongelijke wijze hun vervolgingsbeleid verder. Vooral in Vlaanderen en Brussel wordt geregeld opgetreden waardoor artsen en vrouwen die een abortusingreep pleegden, respectievelijk ondergingen, worden achtervolgd en voor de rechtbank gebracht. Dit leidde in Gent onder meer tot een monsterabortusproces, waarbij tientallen beklagden werden voorgeleid. In eerste aanleg resulteerde dit in een vrijspraak, maar dit vonnis werd door het hof van beroep ongedaan gemaakt, doordat de eerder progressieve interpretatie van wat genoemd wordt « de noodtoestand » werd verworpen.

Vandaar dat het inderdaad, in antwoord op de vraag, enkele dagen geleden, van een eminent collega uit de Senaat, dringend is om dit wetsvoorstel goed te keuren en aan de Kamer van volksvertegenwoordigers over te zenden die het kracht van wet kan geven.

Mijnheer de Voorzitter, ik wil nog een laatste opmerking maken. Hoewel er reeds tijdens het debat in de commissie een allusie op werd gemaakt, verzetten wij ons met klem tegen de suggestie dat er in België, ook inzake abortus, met twee snelheden wordt gewerkt. Het is niet omdat bepaalde invloedrijke kranten de dreiging lanceren dat de uitvoering van een eventueel aangenomen wet op de zwangerschapsafbreking in Vlaanderen anders zou kunnen worden gereguleerd ten einde de toegang moeilijker, zoniet onmogelijk te maken, dat wij het met dit uitgangspunt eens zijn.

Het zou afbreuk doen aan de grondwettelijke rechtsgelijkheid van de burgers indien men zich zou laten verleiden om daarvoor een parlementaire Vlaamse meerderheid te zoeken, zo die er mocht zijn, zodat een onaanvaardbare toestand wordt geschapen.

De heer Tant. — De Raad van State zegt het nochtans anders.

De heer Seeuws. — Ik hoop, en de leden van mijn fractie met mij, dat het een uitermate sereen en hoogstaand debat moge worden, de Senaat waardig. Wij zullen hieraan ten volle onze medewerking verlenen in de vaste overtuiging dat, rekening houdend met de besluiten van de commissie en het verloop van het debat, een ruime meerderheid, in eer en geweten, deze noodzakelijke wijziging van de strafwet inzake zwangerschapsafbreking zal goedkeuren. Daarom is dit belangrijk maatschappelijk debat ook voor ons een van de belangrijkste weken van ons leven.

Indien de bespreking uitwijst dat de voorstanders van het wetsvoorstel een meerderheid vertegenwoordigen, dan doen we wellicht een eerste belangrijke stap om uit een middeleeuwse toestand te geraken waar obscurantisme en hypocrisie de feitelijkheid moeten verdoezelen.

Moraal, religie en ethiek laten zich niet door strafmaatregelen noch door kerkelijke oekazen, noch door een gerechtelijk repressie-apparaat aan banden leggen, laat staan verbieden. Wij willen dus niemand onze zienswijze opdringen. Het voorstel verplicht niemand tot iets wat hij niet wil. Het is echter onze parlementaire plicht, zoals al zo dikwijls, en terecht, door de procureurs en rechters werd gevraagd, om de bestaande strafwetgeving te wijzigen in de zin van de maatschappelijke evolutie, met het oog op een progressief abortusbeleid en op basis van een zo groot mogelijke consensus in de breedste lagen van de bevolking.

Dat is het wat we willen en daaraan zullen we onze medewerking in volle overtuiging verlenen. (*Applaus.*)

VERZOEKSCRIFTEN — PETITIONS

De Voorzitter. — Bij verzoekschrift uit Kessel-Lo verzetten de heer Herman Wouters en 4 283 mede-ondertekenaars, verenigd in het « Actiecomité namens gehandicapten solidair tegen het wetsvoorstel Herman-Michielsens (ANGST) » zich tegen het voornoemde voorstel van wet omdat ze de mening zijn toegedaan dat het het recht op leven van de gehandicapte ten gronde miskent.

Par pétition datée de Kessel-Lo, M. Herman Wouters et 4 283 cosignataires réunis au sein de l'« Actiecomité namens gehandicapten solidair tegen het wetsvoorstel Herman-Michielsens (ANGST) », s'opposent à la proposition de loi précitée qui, selon eux, méconnaît fondamentalement le droit des handicapés à la vie.

Bij verzoekschrift uit Brussel vragen mevrouw Monique Van Tichelen, voorzitter van het « Komitee voor de opschorting van de vervolgingen inzake zwangerschapsafbreking » en 6 379 mede-ondertekenaars dat het voorstel van wet tot depenalisering van de zwangerschapsafbreking door het Parlement zo vlug mogelijk zou worden aangenomen.

Par pétition datée de Bruxelles, Mme Monique Van Tichelen, présidente du Comité pour la suspension des poursuites en matière d'interruption de grossesse, et 6 379 cosignataires demandent au Parlement d'adopter le plus rapidement possible la proposition de loi dépenalisant l'interruption de grossesse.

Gelijkaardig verzoekschrift met 8 154 handtekeningen, uitgaande van de ABVV-Vrouwen, de Socialistische Vrouwen en de Koöperatieve Vrouwenbeweging en van het Vrouwen Overleg Komitee - *Fondation Emilienne Brunfaut*, met 810 handtekeningen.

Même pétition, avec 8 154 signatures provenant des Femmes de l'action commune socialiste (Femmes du PS, Femmes prévoyantes socialistes, Femmes FGTB, Mouvement coopératif féminin) et de la Fondation Emilienne Brunfaut - *Vrouwen Overleg Komitee*, avec 810 signatures.

Bij verzoekschrift uit Sankt-Vith verzetten de heer Hedwig Hennes en nagenoeg 4 000 ondertekenaars, namens de vereniging « *Aktion Leben* » zich tegen een wijziging van de bestaande abortuswetgeving.

Par pétition datée de Saint-Vith, M. Hedwig Hennes et quelque 4 000 cosignataires réunis au sein de l'association « *Aktion Leben* », s'opposent à un changement de la loi existante sur l'avortement.

— Ter inzage op het bureau.

Dépôt sur le bureau.

ONTWERP VAN WET — PROJET DE LOI

Indiening — Dépôt

De Voorzitter. — De regering heeft ingediend een ontwerp van wet houdende aanpassing van de begroting van het ministerie van Economische Zaken voor het begrotingsjaar 1989.

Le gouvernement a déposé un projet de loi ajustant le budget du ministère des Affaires économiques de l'année budgétaire 1989.

— Dit ontwerp van wet werd verwezen naar de commissie voor de Economische Aangelegenheden.

Ce projet de loi a été renvoyé à la commission de l'Economie.

PROPOSITIONS DE LOI — VOORSTELLEN VAN WET

Dépôt — Indiening

M. le Président. — Les propositions de loi ci-après ont été déposées:

1° Par M. de Clippele, complétant l'article 909 du Code civil concernant la captation d'héritage;

De volgende voorstellen van wet werden ingediend:

1° Door de heer de Clippele, houdende aanvulling van artikel 909 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de captatie van erfenissen;

2° Par M. Van Eetvelt, modifiant les articles 78 et 79 du Code civil concernant la déclaration et les actes de décès.

2° Door de heer Van Eetvelt, houdende wijziging van de artikelen 78 en 79 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de aangifte en de akten van overlijden.

Ces propositions de loi seront traduites, imprimées et distribuées.

Deze voorstellen van wet zullen worden vertaald, gedrukt en rondgedeeld.

Il sera statué ultérieurement sur leur prise en considération.

Er zal later over hun inoverwegingneming worden beslist.

INTERPELLATIONS — INTERPELLATIES

Demandes — Verzoeken

M. le Président. — Le bureau a été saisi des demandes d'interpellations suivantes:

1° De M. de Clippele au ministre des Affaires sociales sur « le remboursement à l'INAMI de la dette de 27 milliards due par les mutuelles »;

Het bureau heeft de volgende interpellatieverzoeken ontvangen:

1° Van de heer de Clippele tot de minister van Sociale Zaken over « de terugbetaling van de 27 miljard die de ziekenfondsen aan het RIZIV verschuldigd zijn »;

2° De M. Falise au ministre des Affaires étrangères sur « le rôle néfaste de la Belgique dans la tragédie du peuple cambodgien ».

2° Van de heer Falise tot de minister van Buitenlandse Zaken over « de nefaste rol van België bij de tragedie van het Cambodjaanse volk ».

La date de ces interpellations sera fixée ultérieurement.

De datum van die interpellaties zal later worden bepaald.

Wij zetten onze werkzaamheden vanavond te 19 uur 15 voort.

Nous poursuivrons nos travaux ce soir à 19 heures 15.

De vergadering is gesloten.

La séance est levée.

(De vergadering wordt gesloten te 18 h 15 m.)

(La séance est levée à 18 h 15 m.)

